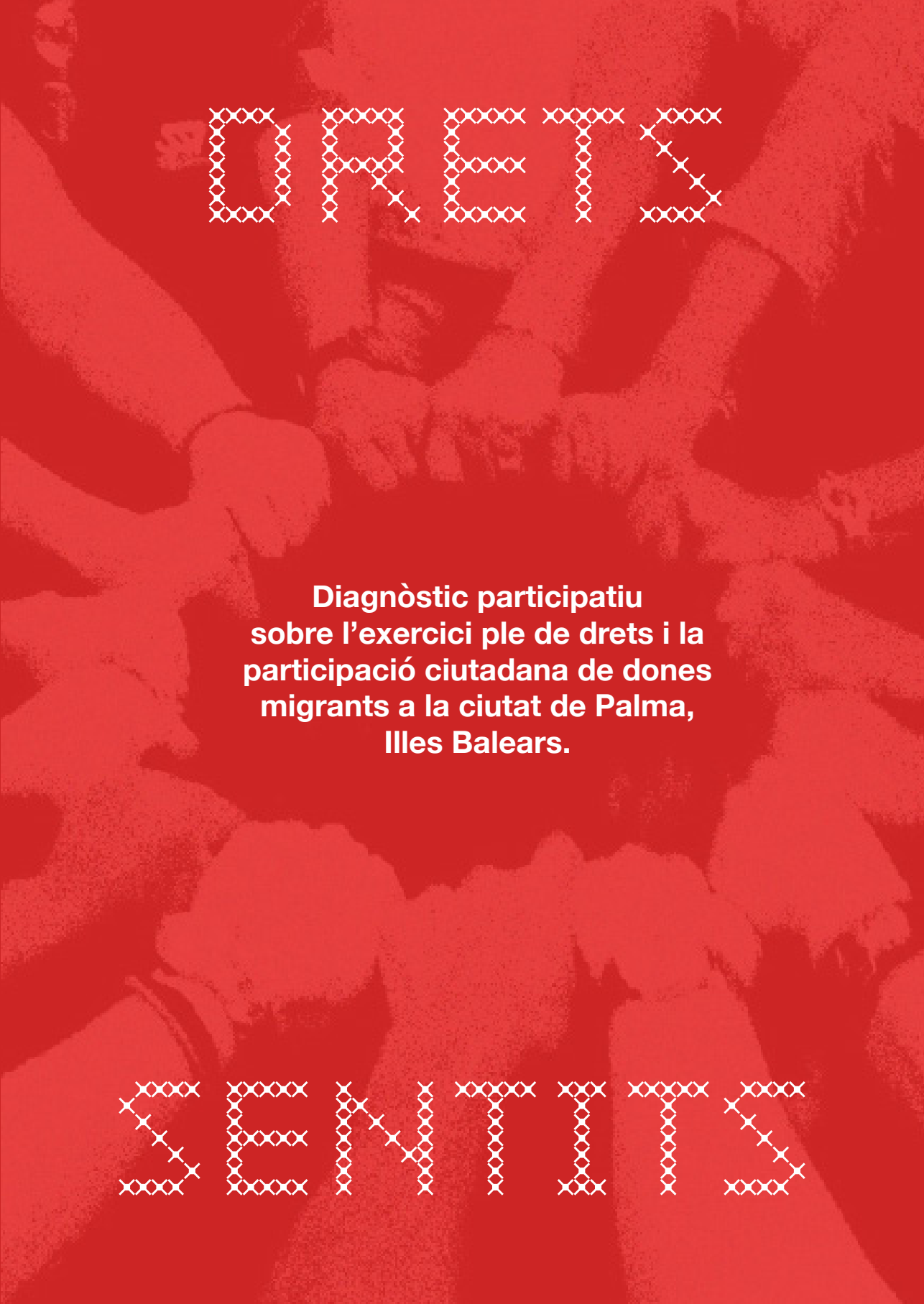

DRETS

**Diagnòstic participatiu
sobre l'exercici ple de drets i la
participació ciutadana de dones
migrants a la ciutat de Palma,
Illes Balears.**

SENTITS

**Diagnòstic participatiu sobre l'exercici
ple de drets i la participació ciutadana
de dones migrants a la ciutat de Palma,
Illes Balears.**

Alianza por la
Solidaridad

act:onaïd

Con el apoyo de:

G CONSELLERIA
O FAMÍLIES
I I AFERS SOCIALS
B DIRECCIÓ GENERAL
/ COOPERACIÓ
I IMMIGRACIÓ

COORDINACIÓ DE LA PUBLICACIÓ

Alejandra González

Alianza por la Solidaridad

ELABORACIÓ DEL DIAGNÒSTIC

Susana Batle i Núria Martínez

Runa Blanca S. Microcoop

EDICIÓ

Alianza por la Solidaridad

Setembre 2023

FINANCIACIÓ

**Direcció General de Cooperació
i Immigració del Govern de les Illes Balears**

DISSENY I MAQUETACIÓ

Ima Ferri Sanz

FOTOGRAFIES:

© **Runa Blanca S. Microcoop**

© **Alianza por la Solidaridad**

és una ONG sense ànim de lucre amb més de trenta anys d'experiència. Som un conjunt de persones compromeses, apassionades i convençudes del fet que un món millor és possible, un món més igualitari i sostenible. En 2018 entrem a formar part de la Federació Internacional d'ActionAid, amb qui treballem, en més de 50 països en els 5 continents.

www.alianzaporlasolidaridad.org

Diagnòstic participatiu sobre l'exercici ple de drets i la participació ciutadana de dones migrants a la ciutat de Palma, illes Balears © 2023 by *Alianza por la Solidaridad*, Direcció General de Cooperació i Immigració del govern de les Illes Balears, Susana Batle, Núria Martínez i Lina Alejandra González is licensed under CC BY-*NC-SA 4.0

Llistat d'abreviatures

AI: Amnistia Internacional

DESC: Drets Socials, Econòmics i Culturals

EG i BDH: Enfocament de Gènere basat en Drets Humans

EpTS: Educació per a la Transformació Social

IAP: Recerca d'Acció Participativa

IMAS: Institut Mallorquí d'Afers Socials

OCDE: Organització per a la Cooperació i el Desenvolupament Econòmics

OIM: Organització Internacional per a les Migracions

ONG: Organització No Governamental

TSAS: Tercer Sector de l'Acció Social

Índice

1.	Agraïments	9
2.	Introducció	13
3.	Context	15
4.	Metodologia	19
	A. Objectius	20
	B. Disseny i eines	21
	C. Mostra	23
	D. Cronograma i procediment	24
5.	Resultats	27
	A. Drets	27
	1. <i>La visió de les dones sobre la seva relació amb els drets</i>	27
	2. <i>El paper de les institucions en la garantia d'accés a la ciutat de Palma</i>	44
	B. Els drets sentits	61
	1. <i>El sentiment de por</i>	63
	2. <i>El sentiment de ràbia</i>	65
	3. <i>El sentiment de tristesa</i>	68
	4. <i>El sentiment d'anhel</i>	70
	C. Participació i ciudadania	72
	D. Agenda política de les dones	88
6.	Reptes i propostes	95
7.	Reflexions finals i conclusions	98
8.	Bibliografia	102

*«Son cosas pequeñas,
pero pueden generar grandes
resultados»*

(Camila)

01

Agraïments

Per a la realització d'aquest diagnòstic les dones i les seves veus es van trobar i van teixir, no sols entre elles, també amb altres agents socials de la ciutat de Palma.

Conèixer a algú, sempre és un regal. Les històries de lluita que cadascuna té i comparteix formen part d'aquest regal de vida, perquè ens enriqueix, ens ensenya altres realitats i ens fa millors persones. Teixim xarxes amb les nostres petites històries de lluita. Compartim els nostres sabers i ens fem més fortes. Aquest procés ens ha permès descobrir-nos en les històries de cadascuna. A vegades, esperem que els miracles siguin sobrenaturals, gegantescos i esporàdics, i no! Miracle és veure dones amb tot en contra, vencent el seu destí, amb somriures i embranzida. Miracle és que ens creuem i les nostres històries coincideixin fins i tot sent de diferents nacions, edats i cultures.

Aquest camí que hem decidit recórrer juntes, des del respecte a la diferència i descobrint que és necessari reconèixer-nos i escoltar-nos, sense protagonismes, i amb un intens ànim de donar-nos suport mutu. Per això aquest procés el trobem profundament indispensable i necessari.

Reconèixer-nos com a dones poderoses i disposades a transformar les estructures que ens oprimeixen i a reduir tota forma de discriminació. Contribuint d'una forma o altra a la diversitat de sabers, on reconeixem el gran potencial que s'amaga en cadascuna. Un grup que es fa cada vegada més fort per a aconseguir una societat més justa i igualitària al servei de tots i totes. I entre totes construir un millor futur amb i per a les dones.

La nostra fortalesa és la diversitat, la permanència i que ens uneix un vincle més ferm. I això inclou el fet de cuidar-nos i formar-nos per a poder cuidar a les que venen. El valor, la perseverança, la lluita per la defensa dels drets, la dignitat, la saviesa, l'amor a la família, la resiliència i la resistència, la diversitat i alhora l'homogeneïtat del que ens convoca i ens uneix: la set de justícia i d'igualtat de drets que no distingeix fronteres, ni diferències culturals, perquè totes somiem amb un món més humanitari i amb igualtat d'oportunitats.

Des d'*Alianza por la Solidaridad* agraïm la implicació de cadascuna de les dones participants en aquest procés, sobretot pel seu lideratge, lluita, capacitat de proposta i agència política. Gràcies per deixar-nos anar junts en aquest trajecte de recerca i reivindicació de drets.

Aquest text ha estat escrit per les dones que van participar en el procés: Claudia, Llum, Lua, Helena, Nataly i Natalí, Flora, Nancy, Martha, Eva i Ale

Introducció

Aquesta proposta s'emmarca en el projecte "Teixint xarxes de drets i participació lliures de violències de gènere", un projecte d'Educació per a la Transformació Social (EpTS) finançat per la Direcció General de Cooperació i Immigració de la Conselleria de Famílies i Afers Socials del govern de les Illes Balears. Proposat i coordinat per Alianza por la Solidaridad a la ciutat de Palma durant l'any 2023. Aquest projecte, la metodologia i els enfocaments s'emmarquen en l'Estratègia Nacional d'Educació per a la Transformació Social d'Alianza por la Solidaridad, que es desenvolupa en diverses comunitats autònomes.

Aquest diagnòstic es basa en una metodologia d'acció participativa, activa i directa, on les dones s'han situat en el centre del procés, ja des de la fase de formulació del projecte. D'altra banda, s'ha elaborat des de quatre enfocaments complementaris: l'ecofeminisme i el feminisme decolonial, les metodologies qualitatives participatives i l'emancipació dels subjectes i l'enfocament de gènere basat en drets humans (EG i BDH).

L'objectiu general del projecte és promoure una ciutadania global i una societat civil implicada en la defensa i l'exercici dels drets de les dones, amb especial èmfasi en dones migrants. El present exercici diagnòstic, cerca, alineat amb l'esmentat objectiu general, destramar les claus per al foment d'un entorn que afavoreixi la participació i el lideratge de les dones en situació més vulnerable, generant espais i agendes comunes, en pro de la igualtat.

Context

La protecció dels drets humans (DDHH) de les dones migrants i la seva sistemàtica vulneració, especialment als països del nord global, és un tema vigent que exigeix ser estudiat i abordat amb rigor, proporcionalitat i contundència.

L'Organització Internacional per a les Migracions (OIM) recull que en 2020 vivien en un país diferent del seu país natal gairebé 281 milions de persones, és a dir, 128 milions més que trenta anys abans. Europa emergeix ara com el principal destí, amb 87 milions de migrants (el 30,9% de la població de migrants internacionals), seguida d'Àsia i Amèrica del Nord. El nombre de migrants internacionals d'Amèrica Llatina i el Carib s'ha duplicat en els últims quinze anys, passant d'uns de 7 milions a 15 milions (OIM 2022).

Seguint les dades l'OIM de l'oficina regional per a Centreamèrica, Amèrica del Nord i el Carib, les dones representen el 48% dels migrants internacionals a escala mundial i cada vegada són més les dones que migren soles. Segons un estudi de dones migrants cuidadores, “s’ha anat reemplaçant l’arquetip tradicional de la dona migrant —això és, aquelles reagrupades o migrants amb el marit— per a donar pas a les que es constitueixen pioneres del projecte migratori, sigui en representació de la família o com a protagonistes d’un projecte migratori personal propi” (Acosta González 2013:4).

Com a causes del procés migratori es distingeixen forces o factors impulsors que són estructurals i estan imbricats amb factors contextuais i personals. Existeixen factors sociopolítics, com la persecució ètnica, religiosa, racial, política i cultural. Factors climàtics i ambientals, associats a canvis sobtats o progressius en el medi ambient i que afecten negativament la vida o les condicions de vida de les persones. I factors demogràfics i econòmics.

No totes les persones afectades per factors estructurals aconseguixen migrar efectivament (Thomas et al., 2011), per això, les raons per les quals les persones abandonen en efecte el seu país són diverses i estan correlacionades amb el fet que la migració sigui voluntària o forçosa.

A més, existeixen factors d’atracció, que suposen la raó per la qual les persones es muden a un país en particular, algunes d’elles són sistèmiques

i altres no: les tendències i patrons migratoris, les polítiques d'immigració, salaris més alts, millors oportunitats d'ocupació, oportunitats educatives, sistemes de salut accessibles, l'idioma, entre altres (OIM 2022).

Adicionalment, en els motius i causes de la migració en clau global, cal tenir en compte els fenòmens interseccionals. Això és, la multiplicitat de noves vulneracions derivades de la suma d'eixos opressius com són la condició de diversitat física o intel·lectual, el gènere, la identitat de gènere o orientació sexual no hetero normativa, nivell d'estudis o el fet de ser dona, especialment si ho fan sense documentació (OIM 2022).

La globalització que actualment tensa els diferents continents marca els fluxos migratoris afectant de manera particular a les dones. El que es coneix com a cadenes globals de cura (Hochschild 2000) o trames transnacionals de cures (Esguerra 2019; Esguerra, Sepúlveda, i Fleischer 2018) configuren un entramat de moviments de dones en l'àmbit local i global per a cobrir les tasques reproductives de cures a les ciutats (del nord i sud global), especialment en el nord global. Segons la recerca Dona immigrant i ús de llar: situació actual, reptes i propostes (Aguirre i Ranea, 2020), s'estima que són al voltant de 10 milions de dones migrants les que sostenen, de manera precària, labors de cures en els territoris de rendes més altes.

A Espanya, entre els factors d'atracció per a les dones destaca l'idioma, la seguretat i accés a béns i serveis, la forta demanda en el sector serveis vinculat al turisme i al treball domèstic (González, 2005; Rodrigues, Ferreira, i García, 2015; Gutiérrez, Romero, Arias, i Briones, 2020). A priori, Balears es presenta com un territori ple d'oportunitats laborals per la quantitat exponencial de places turístiques i amb ella, l'augment d'ofertes laborals per a cobrir els serveis d'hotels, apart-hotels, bugaderies, rèntings, creuers, restaurants i altres serveis associats a la indústria turística.

No obstant això, les condicions laborals associades a aquestes places no sempre es corresponen amb les expectatives. Les dones es troben amb "baixos salaris, sobrecàrrega de treball, contractes temporals, subcontractacions i abusos de tota mena que apareixen de manera comuna a molts dels testimonis de treballs vinculats al turisme en serveis d'allotjament, en l'alimentació i entreteniment, en la gestió de viatges i activitats per a viatgers o en les atraccions turístiques" (la Cañada, E. 2015; la Cañada, E. 2017).

A Espanya, podem destacar la lluita d'associacions com Les Kellys, SE-DOAC o Territori Domèstic, qui han mostrat com la precarietat i l'exploració

laboral d'un sector feminitzat i racialitzat com és el sector de neteja, cures i treball domèstic retalla el seu accés a altres drets com la salut o l'habitatge.

Durant el 2021 les Balears van comptabilitzar a 19.464 dones estrangeres que van representar un 48,5% del total. Després d'Europa, el continent amb més representativitat és Amèrica Llatina amb els països de l'Argentina, Colòmbia i Veneçuela com a principals orígens (OSIB 2021).

La ciutat de Palma compta amb 415.940 persones empadronades. Un 25,09% van néixer a l'estranger. Del total, un 51,6% són dones. Els continents amb major presència, després de l'europèu són Amèrica Llatina (5,6%), Àfrica (2,5%) i Àsia (2%). D'Amèrica Llatina i sobre aquests totals les dones sumen més de la meitat de la població 53,5%, seguides d'Àsia amb un 43,24%. Aquestes xifres marquen la diferència respecte al continent africà on les dones representen un 36,3%.

L'arribada al territori es realitza principalment per aire, ja que, de les 2.235 persones arribades per mar durant l'any 2021 (fins a data de novembre) només 41 són dones, 16 amb menors a càrrec -2 d'elles embarassades- (Milà i Carboner 2021).

L'augment de la presència de dones en els processos migratoris durant les últimes dècades no s'ha traduït en un augment de la seva participació en les societats receptores. Actualment, la falta de dades sòlides sobre aquest tema a la ciutat de Palma justifica aquest diagnòstic participatiu, perquè aquesta metodologia "genera espais inclusius, en els quals les dones migrants poden desenvolupar consciència crítica i xarxes, promovent així la seva participació i la construcció d'una societat més justa i diversa" (Hernández, Ramos, i González 2019:1).

04

Metodologia

El present diagnòstic part d'una metodologia mixta que posa en relleu els mètodes qualitatius participatius. S'ha tractat d'involucrar al màxim de dones migrants que han complert amb el perfil de la mostra. Tot el treball s'ha centrat en els quatre enfocaments que han conformat el posicionament epistemològic de la intervenció:

Ecofeminisme. Aquest marc interpretatiu evidència el conflicte capital-vida, posant les pràctiques en el centre. Iaio Herrero apunta la necessitat de visibilitzar la interdependència entre els éssers humans i la naturalesa, així com el fet que l'economia i la societat se sostenen sobre l'aportació que històricament han fet les dones des d'un rol assignat de manera injusta (Pérez 2018). D'aquesta manera s'observa la relació directa entre la fugida de cures (Bettio, Simonazzi, i Vila 2006) i l'extractivisme perquè, moltes dones i matèries primeres provenen de les mateixes regions (Cooper Acció i La Directa 2020).

Feminisme Decolonial. Les autores que han nodrit el pensament feminista decolonial reflexionen sobre les variables espai – temps, no en termes cartesians, si no en termes geopolítics (Herrera 2018). Aquesta perspectiva evidència com les condicions geogràfiques i temporals cobren influència en els processos epistemològics, polítics, econòmics, i socials (Dussel 1973). Aquest enfocament ofereix una capacitat explicativa per als fenòmens marcats per una relació de poder i privilegis nord –sud global, europeus –no europeus, blancs –no blancs, centre – perifèria (Instituto de Estudios Decoloniales, 2007). Les teories feministes decoloniales parteixen de la idea de diversitat en l'àmbit experiencial, epistemològic i corporal de les dones. Reconeixent que les dones són oprimides de diferents maneres i per diferents fonts de dominació i que no existeix una unitat de l'opressió, sinó diferents eixos de subordinació.

Metodologies qualitatives participatives i l'emancipació dels subjectes. Les teories crítiques de les ciències socials desenvolupades per Davis (2005), Federici (2017), Basaglia (1970), Castel (2004, 2010), Freire (2005) i Butler (2004, 2017) entre altres, permet

una anàlisi centrada en l'experiència de les dones com a subjectes polítics amb agència per a la transformació social del seu entorn pròxim i del seu context comunitari. Des d'aquí, es qüestionen els processos denominats d'"exclusió" i "inclusió" social de totes aquelles persones que es troben en una situació de vulnerabilitat o directament vulnerabilitzades, així com les estratègies d'organització i reivindicació. S'aposta per les metodologies de recerca qualitatives perquè prioritzen comprendre a explicar, escoltar a preguntar, el fet subjectiu al fet objectiu. En concret, les metodologies participatives posen en qüestió el rol del científic/a i la seva veritat única.

Enfocament de gènere basat en drets humans (EG i BDH).

Aquest marc conceptual i d'anàlisi posa el focus a analitzar i transformar les causes estructurals que provoquen vulneració dels DDHH, desigualtats i discriminació cap a les dones, en tots els àmbits (econòmic, polític, laboral, social, cultural, sanitari...). L'EGyBDH recull el vessant polític de l'enfocament de gènere desenvolupat per la crítica feminista al sistema patriarcal que situa en el centre: la sostenibilitat de la vida humana i ambiental, una nova redistribució del treball de cura i productiu, la pau i una vida lliure de violències, els drets sexuals i reproductius i els drets econòmics, laborals i polítics de les dones, entre altres.

A. Objectius

Els objectius que han guiat el treball per a l'elaboració d'aquest diagnòstic participatiu són:

- Conèixer i comprendre les diferents percepcions de les dones migrants a la ciutat de Palma sobre els seus drets com a dones i com a persones migrants.
- Identificar, descriure, sistematitzar necessitats, demandes i reivindicacions de les dones migrants.
- Descriure espais i nivells de participació de les dones migrants a l'illa.
- Identificar i impulsar propostes i recomanacions per a un accés més efectiu a drets de participació.

B. Disseny i eines

El cronograma es va dividir en tres fases entre març i setembre de 2023, coincidint en aquest cas amb l'ús seqüenciat de 3 eines d'anàlisis diverses: *la revisió documental*, *l'entrevista semiestructurada*, *el qüestionari*, i *les sessions de reflexió i indagació col·lectiva*.

Es destaca el treball fet des del **grup motor**, per la importància que ha tingut en la dinamització dels diferents moments del procés. Aquest ha cobrat un rol protagonista en la presa de decisions de les accions que es van realitzar durant el projecte i el seu treball participatiu i col·laboratiu ha estat central en les trobades d'indagació col·lectiva i en la posterior intenció de constituir-se com a grup formal/informal al servei de les dones migrants.

Es va dur a terme la **revisió documental** d'informes internacionals, nacionals i locals per a conèixer la realitat socioeconòmica i demogràfica de la població migrant, així com l'estat dels drets específicament per a les dones. Tot això amb l'objectiu de conèixer la situació actual del context. Concretament per a la ciutat de Palma, sent aquest el terme municipal objecte d'estudi, la revisió va permetre identificar un corpus important d'informació estadística en termes demogràfics, però pocs estudis participatius i específics sobre la realitat de les dones migrants en el territori balear en els últims anys. Algunes d'aquestes recerques han estat liderades per l'Institut Balear de la Dona de les illes Balears, per l'Observatori Social de les Illes Balears i investigadors i estudiants de postgrau vinculats a la Universitat de les Illes Balears (Carbonero et al., 2021; Cowper Roggen et al., 2023; García-Pazo et al., 2022; Miró Bonet i González Valencia, 2022).

L'entrevista semiestructurada i el qüestionari es van elaborar de manera específica per àrees d'actuació i es van dirigir a institucions públiques i entitats que brinden serveis específics per a persones migrants, organitzacions del tercer sector, cos consular i líders de moviments i associacions de dones migrants.

El disseny dels **espais de reflexió i indagació col·lectiva** s'ha inspirat en paradigmes d'intercanvi complexos com l'educació popular i l'ecologia profunda. D'aquesta manera, les reflexions han sumat als aprenentatges individuals, enfortint un discurs col·lectiu que s'ha mogut entre el reconeixement en les altres dones i històries i els seus entorns. L'objectiu d'aquests espais ha estat indagar i obrir debat des de la sinceritat i la connexió amb la vida en un espai que es percepés segur.

S'han convocat quatre sessions de dues hores. Cadascuna d'elles ha respost a un objectiu diferent i explicitat prèviament al grup. Durant el procés van ser presents dues investigadores, des del rol de dinamitzadores i acompanyants del grup. En totes les trobades s'ha treballat en cercle per afavorir l'horitzontalitat, el reconeixement i la participació.

La **primera sessió** ha estat enfocada a la percepció de drets individuals a través de situacions viscudes, des d'una perspectiva més racional que emocional, evocant en clau grupal a la "realitat consensuada", això és, als fets viscuts. S'ha iniciat amb la dinàmica del termòmetre seguint unes preguntes sobre la percepció de drets. Aquesta dinàmica ha donat peu a l'obertura de diàleg entre totes les participants. La sala ha comptat amb un llistat amb tots els drets per a la seva consulta. Van participar sis dones.

La **segona sessió** ha buscat identificar les emocions associades a la vulneració o gaudi de drets. S'interpel·lava a les participants a compartir la realitat subjectiva de l'experiència, darrere del fet en si. En aquest cas s'ha utilitzat la dinàmica del "Mandala de la Veritat" de Joana Macy (Macy i Young Brown, 2003) per a identificar i honrar el dolor pel món i reconèixer l'autoritat i solidaritat que pot aportar. D'aquesta manera el grup va poder entrar a compartir situacions d'indefensió il·luminades per l'esperança de la reparació del dolor. Treballar amb aquesta dinàmica ha permès que el grup s'imagini més enllà del present, recolzant-se en un dolor i una esperança compartida. Van participar nou dones.

La **tercera sessió** s'ha dissenyat per a identificar els espais de participació que coneixen les dones, el grau d'implicació i la sensació de pertinença. En ella van participar també tècnics/ques de diferents entitats d'acció social i de l'Ajuntament de Palma. Es va treballar per grups petits (dones i tècnics/ques) la definició de participació i ciutadania per a després compartir-ho en el grup gran. Després d'aquesta dinàmica es va desplegar un llistat d'accions que encaixen en participació política, utilitzades en l'estudi CID Citizenship, Involvement i Democracy, desenvolupada pel CIS (Torcal, Montero, i Teorell, 2006) amb l'opció d'afegir alguna possibilitat no contemplada. Tots dos grups van posar adhesius en totes les accions en les quals prenen part. Després d'aquest exercici es va passar al diàleg conjunt. Van participar onze dones i cinc tècnics/ques.

La darrera sessió s'ha enfocat a recollir reptes i propostes a escala institucional, associatiu i individual. La dinàmica emprada ha estat "El cercle dels somnis", pertanyent a la metodologia de treball continu *Dragon Dreaming* (Croft i Vivienne, n.d.). En finalitzar l'expressió de somnis i desitjos, la facilitadora que va prendre nota els va llegir tots en passat, com si tinguéssim un present on aquests fossin reals. Aquest exercici connecta amb la possibilitat d'aconseguir utopies i trenca barreres i limitacions de l'imaginari actual. El grup va poder connectar amb la creació d'una agenda política pròpia i abastable. Van participar deu dones i quatre tècniques.

La participació en els tallers presencials ha estat de caràcter voluntari i altruista per part de totes les participants, sostenint-se una participació molt satisfactòria, fins i tot creixent del grup motor.

C. Mostra

S'ha contactat amb un total de 38 agents socials de l'àmbit municipal i autonòmic. Finalment, han estat catorze els que han participat en diferents accions, tan entrevistes, com a qüestionaris i sessions d'indagació i reflexió.

L'entrevista semiestructurada s'ha realitzat a nou agents socials: dues líders d'associacions africanes a Palma, Associació de Dones de Mali i Associació Yapo. A tècniques de les ONG Mèdics del Món, Càritas Diocesana de Mallorca, Creu Roja, Casal Petit i la Fundació Amaranta. A la Fundació Sant Joan de Déu Serveis Socials i a la coordinadora del Centre d'Informació i Orientació per a la Immigració de Mallorca (OFIM).

Es van rebre quinze qüestionaris diligenciats: ONG (9), Àrea de Serveis Socials, Educació, Participació Ciutadana, Joventut, Interculturalitat i Igualtat Ajuntament de Palma (1), centres de Salut de l'Institut Balear de Salut (1) i representants de diferents serveis públics d'àmbit autonòmic (4), del cos consular no se'n va rebre cap.

El grup motor ha estat conformat per dotze dones migrants. La nacionalitat més present ha estat la colombiana (45,6%) seguida per l'argentina (36,4%), equatoriana, boliviana i brasilera amb un 6% cadascuna. El 23% de les dones compta amb segona nacionalitat espanyola per residència continuada a Espanya. Una de les dones es troba en situació administrativa irregular. La franja d'edat amb més representació és 31-59 (69%), seguit de majors de 60 (23%) i 18-30 (8%).

La mitjana d'anys residint a Espanya és de quatre, el període més llarg és de quaranta-set i el més curt de dos. Una de les dones no compta amb targeta sanitària. El 100% estan empadronades. Del total de la mostra, cinc disposen d'estudis de postgrau, tres tenen Educació Secundària Obligatòria, dues formació professional i una té un títol de grau. El 23% es troba fent tasques de cures, seguides de cuina (30%) i neteja (16%). El 75% s'encarreguen del manteniment familiar.

D. Cronograma i procediment

En la **primera fase** s'ha fet un treball de prospecció i contacte amb diferents agents socials que actualment estan treballant en la defensa dels drets de les persones emigrades, especialment aquelles que posen el focus en les dones.

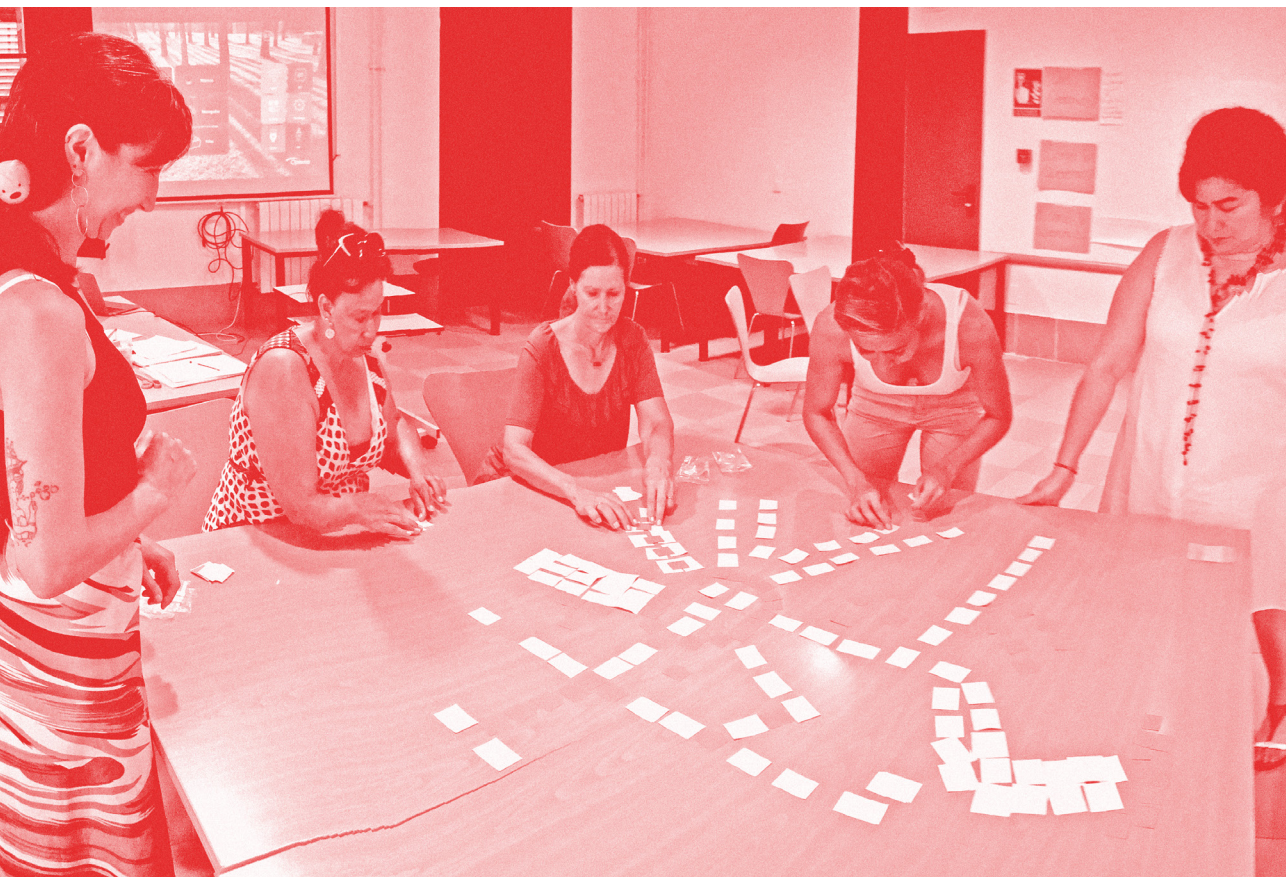
Durant aquesta fase també s'ha realitzat la revisió documental de fonts secundàries d'informació per a conèixer la situació actual de la població migrant en l'àmbit internacional i nacional, així com a la ciutat de Palma.

També s'han dut a terme les entrevistes i el qüestionari, totes dues eines s'han vehiculat a través de mitjans telemàtics. Així mateix, s'ha articulat el grup motor amb el qual s'ha treballat en la segona fase i la resta del procés.

La **segona fase** ha contemplat la realització de les quatre trobades d'indagació i reflexió col·lectiva, tres trobades addicionals per a enfortir els llaços del grup motor i la planificació d'activitats. També s'ha començat l'anàlisi de la informació.

La **tercera fase** ha comprès el disseny i redacció del present diagnòstic juntament amb la seva presentació.

La flexibilitat ha guiat el treball de camp, prioritzant els horaris i les necessitats del grup de dones per a tancar el calendari dins de les possibilitats del procés. Totes les persones que han participat han consentit l'ús de la informació per a aquesta recerca complint amb la llei orgànica de protecció de dades 7/2021. En aquest sentit, totes les cites que apareixen en el document han estat anonimitzades.

05

Resultats

Seguint l'apartat metodològic, la presentació de resultats s'organitza com un **itinerari de quatre parades** que comença amb **la relació que tenen les dones i les entitats amb els drets** des d'un vessant més racional. Se segueix amb l'emocionalitat expressada que vincula a les **dones amb els drets habitats i aquells que encara semblen inassolibles**. Aquest apartat ens mostrarà com la col·lectivització dels malestars pel racisme i la injustícia social resulta en una profunda motivació i gratitud per la vida.

En la **tercera parada**, es fa un viatge pels **conceptes de participació i ciutadania** que serveixen per a encarnar un subjecte polític amb capacitat transformadora. Finalment, les dones dissenyen una **agenda política grupal** i proposen els fonaments per a contribuir a aquestes bones vides.

L'enfocament de procés, també en la comunicació dels resultats del present informe, pretén abordar els coms més que els quès? És a dir, pretén recollir el dinamisme i variabilitat de les relacions entre els DDHH i les dones. S'evita, d'aquesta manera, oferir una foto fixa d'un moment donat i donar-li color i moviment a una situació complexa, que fluctua constantment.

A. Drets

1. La visió de les dones sobre la seva relació amb els drets.

De manera majoritària, el grup motor de dones afirma que **mai o gairebé mai percep els seus drets com garantits**. Aquesta afirmació obre el debat, intercalant-se discussions al voltant de les quatre generacions de DDHH.

Situació administrativa

Durant els anys d'espera per a aconseguir regularitzar la situació administrativa es viu en una tensió constant per les incoherències pròpies de la mateixa llei d'estrangeria i les dificultats per a comprendre aquesta Llei Orgànica per a la població lego.

Aquesta legislació és una trava per al desenvolupament d'un projecte vital a Espanya. Durant els anys en què es viu en el percebut com a llimbs legals, les dones experimenten por, incertesa i confusió sobre els espais en els quals poden participar i les seves possibilitats

de reivindicar drets. És un fet explicitat, per exemple, les confusions o la por relacionades amb el dret a la llibertat d'expressió o a la participació política tant convencional com no convencional.

Les dones manifesten que trobar-se en situació administrativa irregular genera aïllament, solitud i major exposició a l'explotació laboral greu, això s'empitjora amb la freqüent normalització d'aquestes situacions de vulnerabilitat i explotació.

«¿Pero sabes qué pasa? Yo escucho a mucha gente que ya lleva más de tres, cuatro o cinco años y lo asumen como algo normal. ¿Por qué tenemos que normalizar el hecho de que tengas que sufrir, aguantar o sentir violados tus derechos para llegar a alcanzarlos» (Isabel)

Un dels efectes adversos de les dificultats per a aconseguir la regularització de la situació administrativa és que condemna a les dones a la impossibilitat de participació política o en l'espai públic, dificultant, alhora, el procés d'autoorganització, la vinculació a sindicats, associacions o grups formals i negant el dret de reunió o vaga. Segons paraules de Piñeyro (2017), es tracta de la institucionalització de la desigualtat jurídica i política que deshumanitza i col·loca a qui més recursos econòmics té com més apte per a una participació lliure.

«Es el valor que le dan a la persona. Es hipocresía también porque como llega sin dinero pues tienes que someterte a cosas, entonces no vales. Ah, pero si vengo a montar un negocio, ¡ah!, entonces sí valgo porque me recibe mi dinero, me dan una visa, puedo traer otras personas. Voy a comprar una propiedad, también [...] todas las formas para obtener una visa legal tienen que ver con el dinero» (Isabel)

Tal com apunta aquesta dona, existeix concordança en el grup sobre la relació directa entre el capital econòmic de la persona i l'accés a drets "universals". Això fa que les persones que arriben

amb rendes més baixes o sense haver pogut recaptar els diners dels seus béns i propietats al país d'origen tinguin una percepció més negativa. Aquest fet trenca, amb la universalitat dels DDHH. Tot i poder accedir-hi a ells, són els camins d'accés els que marquen les diferències entre migrants de primera o de segona.

«A ver, yo entiendo una idea de proteccionismo cultural. Yo entiendo que la isla ha sufrido mucho con el turismo, pero hay un abismo entre un turista y un migrante. Porque sin la fuerza de trabajo...» (Guadalupe)

La població que migra des d'algun país de l'espai Schengen compta amb un major reconeixement laboral, acadèmic i acceptació social, generant més credibilitat, confiança i respecte a l'hora d'establir relacions amb la població local, amb empreses privades i amb l'administració pública. Això du les dones a adoptar estratègies com, per exemple, fer-se passar per estrangera comunitària i parlar en anglès. Això obre portes per a sentir garantits uns certs drets socials, econòmics i culturals.

«Pero lo que me da rabia también es que veo que no es lo mismo nosotras inmigrantes que los alemanes, [...], ingleses, italianos y tal. No viven la misma situación que nosotras vivimos. Les dan oportunidades de trabajo, es muy diferente» (Ximena)

*«Yo estoy empezando a hablar en inglés»
(Guadalupe)*

«He estado cuestionándome esto y es fuerte porque cómo entender cuando tengo derechos y cuando no los tengo ¿Dependiendo del lugar del que vengo?, ¿en el que esté?, ¿dependiendo de mi profesión? dependiendo [...] Y sí, tiene que ver mucho con la forma en que llegas o ingresas al país. Es un proceso también que te

obliga a descomponerte ¿quién soy yo?, ¿quién no soy?, ¿es mi profesión?, ¿es el país donde nací?, ¿por qué valgo o no valgo?, ¿por qué puedo ser o no aceptada en un lugar?» (Isabel)

Estar en situació administrativa irregular agreuja necessitats de tipus pràctic com: alimentació, habitatge, vestimenta, treball i ocupació digna, ja que exposa a les dones a treballar en condicions de precarietat i explotació laboral. Alhora, agreuja necessitats de tipus estratègic pel fet que limita les possibilitats i espais per a la participació social i política per a la reivindicació de drets i denúncia de vulneracions.

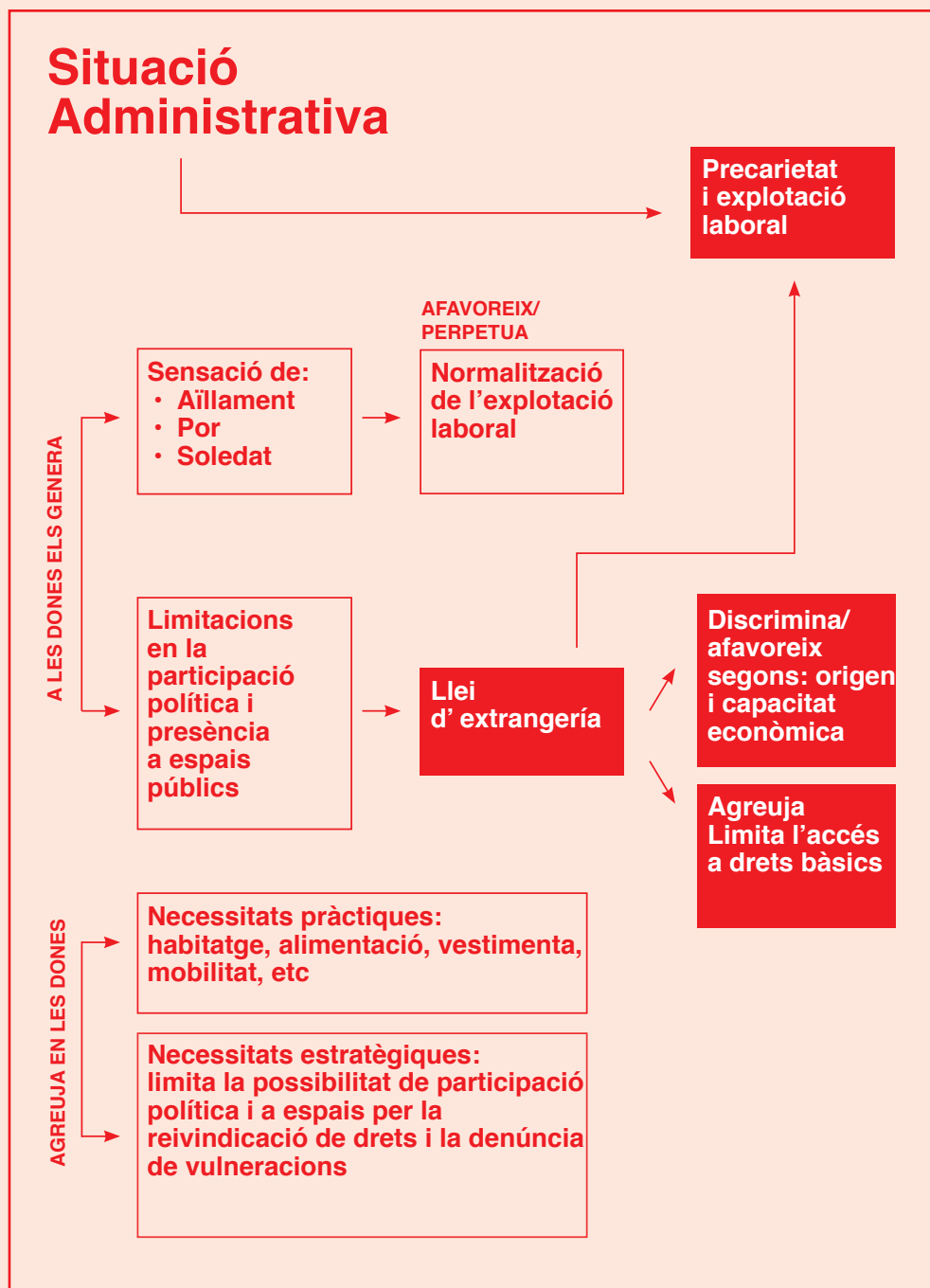
Laboral

Un dels àmbits als quals acumulen més discriminacions i vulneracions és el laboral. Les entrevistes de treball els han servit per a adonar-se d'això. Es tracta d'un moment en el qual es disposen moltes esperances per ser un mitjà per a assumir responsabilitats com el pagament del lloguer o la manutenció de la família. No obstant això, a mesura que avancen en el relat es fa evident com la interseccionalitat d'opressions i privilegis entra en joc: el sexe, l'origen, la raça, l'edat, l'idioma, la situació administrativa i la inestabilitat econòmica juguen en contra seva. Les dones comparteixen el dolor que els causa que no les valorin i reconeguin per les seves capacitats tècniques i trajectòries educatives o laborals.

«Yo siento mucha rabia. He sentido mucha rabia por ser discriminada simplemente por venir de otra nación, de otra cultura, otros valores, otros principios y eso siempre me ha hecho sentir coaccionada, sobre todo en el aspecto profesional. Siempre he sentido que se han vulnerado mis derechos como ser humano y como profesional y entonces siento muchísima rabia por esto» (Paula)

Davant processos de promoció laboral amb altres dones de diferents nacionalitats, expressen no poder competir amb les espanyoles malgrat tenir més antiguitat, mèrits, experiència o coneixements.

Figura. Mapa conceptual / **La visió de les dones sobre la seva relació amb els drets – situació administrativa.**

Això fa que el dret al treball quedi minvat perquè sempre accedeixen amb les pitjors condicions o als llocs de categoria inferior.

En addició, malgrat regularitzar la seva situació i d'acumular anys residint a Mallorca o a Palma, se senten pressionades a períodes de prova més llargs de l'estipulat, comencen a treballar abans de signar contractes, no poden triar condicions tal com fan les companyes nascudes a Espanya, etc.

«Ahorita mismo hay mucho trabajo, pero también hay mucho, mucho maltrato laboral. Nosotros los emigrantes seguimos siendo los que cubrimos los turnos, seguimos siendo los que trabajamos 15 horas [...] O sea, reclamo que no quiero quedarme en un puesto de trabajo aguantando muchas cosas que se han ido permitiendo y que nosotros como emigrantes, lo hemos aguantado por tener una nómina que lo necesito» (Camila)

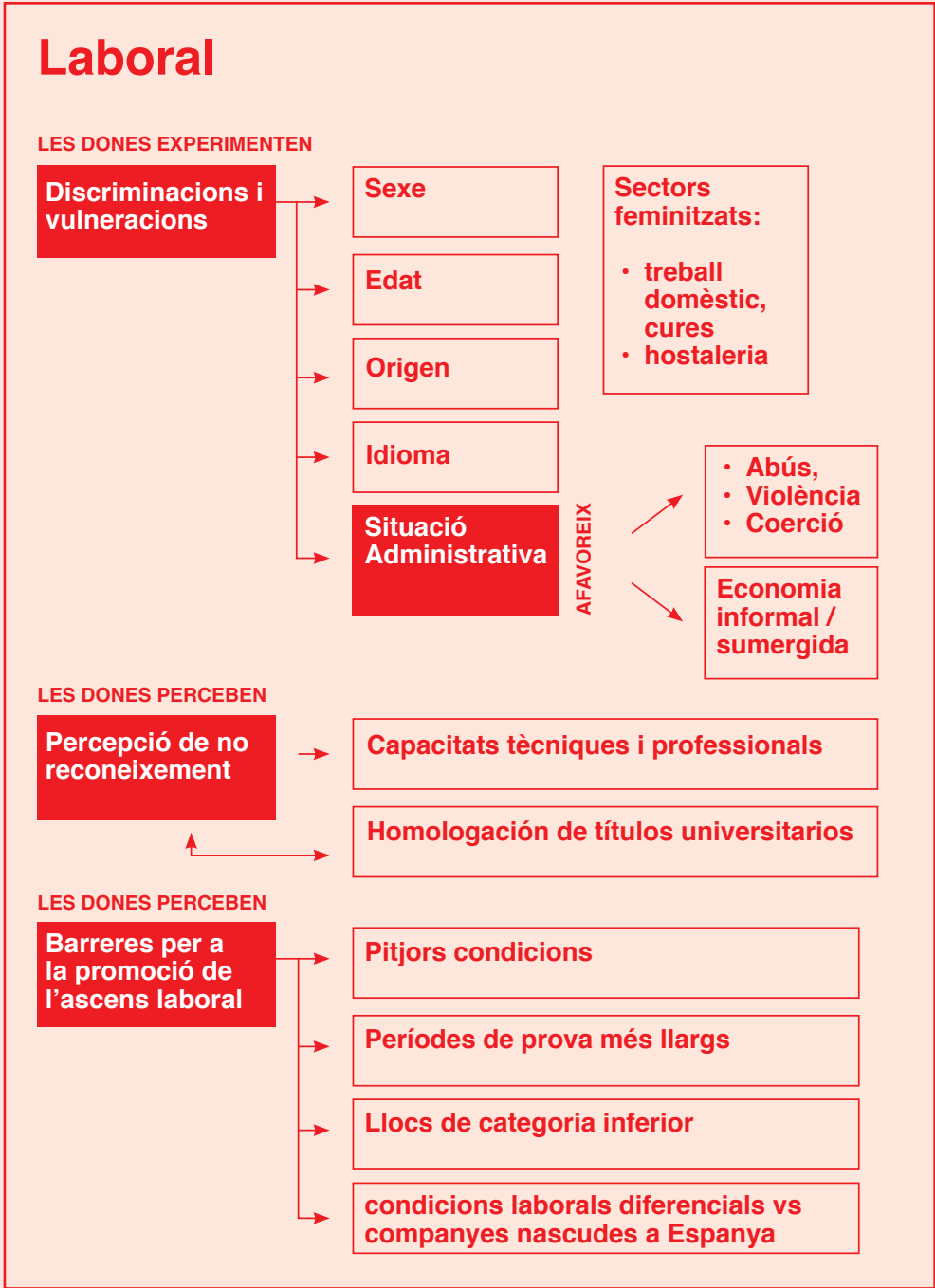
El treball desenvolupat en l'economia informal o irregular, sobretot, pel que fa a la prestació de serveis, com, per exemple, els de cures a la infància, persones grans o els serveis domèstics, no han repercutit en la pujada acumulada que ronda un 15% d'IPC dels últims dos anys, mantenint el mateix valor que fa una dècada. Aquest fet, remarquen les dones, dificulta l'accés a un habitatge i a una alimentació adequada.

Aquestes dificultats poden conduir, especialment a les dones nouvingudes, a itineraris i relacions d'abús, violència i coerció, per part de persones que ocupen càrrecs superiors cap als seus treballadors/as i d'aquests/as cap als seus companys/es procedents de l'hemisferi sud.

Racisme i discriminació: identitat i relació amb persones nascudes en el nord global

Les dones identifiquen que la dimensió relacional o social també juga un paper fonamental en relació amb els drets i el seu gaudi real. Les dones apunten que, malgrat tenir la nacionalitat, la capacitat real

Figura. Mapa conceptual / **La visió de les dones sobre la seva relació amb els drets – laborals**

Elaboració: Alianza por la Solidaridad

d'accedir a ells està molt lligada a l'acceptació o discriminació de la població local amb la qual s'interactua.

Les dones comparteixen diferents estratègies de maneig en el quotidià. Comptar amb un contacte local que pugui parlar i negociar per elles ajuda en els tràmits quotidians com llogar un pis, negociar preus o obtenir respostes més empàtiques per part del funcionariat, són tàctiques molt comunes entre diverses de les participants. Aquest rol de facilitador, ocupat a vegades per amistats o per la mateixa parella, marcarà la diferència en les vivències experimentades.

Malgrat aquesta estratègia, la discriminació té diferents expressions. Es fa evident que l'expressió verbal no és l'única font de comunicació i distanciament. Les dones indiquen que la corporalitat també els ofereix molta informació, perquè els comunica un bon acolliment o signes d'exclusió i, fins i tot, menyspreu. Aquests senyals afecten les dones quan han mostrat interès per formar part de grups, entitats o projectes, però també els suposa una alerta que avisa d'espais poc segurs o les orienta sobre on poder participar de manera sostenible amb garanties d'inclusivitat.

«Ellos decían si puedes venir, un sí que no te creo. Pero corporalmente, con todo lo que hacen te están diciendo que no» (Isabel)

La percepció del grup és que les relacions amb persones que han nascut a Espanya, en la seva gran majoria, estan travessades per la verticalitat. La distància social s'asseu en els binomis (sub)arrendador/a-inquilina, cap/a-treballadora, funcionari/ària-usuària. Durant el treball de camp, no s'ha fet esment al tipus de relació que s'estableix com a clientes de productes o serveis.

El sistema patriarcal afecta a totes les dones més enllà de les característiques individuals de cadascuna. Si bé és cert que una mirada interseccional permet esbrinar majors violències a mesura que se sumen elements com la raça, la classe, la nacionalitat, l'idioma, capacitats físiques i psíquiques, la identitat sexual, de gènere, etc., les dones han identificat situacions experimentades pel fet de ser dona migrant. Des d'aquí, existeix una profunda diferència de base, entre les potencials relacions que poden emergir entre una dona emigrada i una altra local o amb un home, també nascut en el nord global.

Així, assenyalen l'opressió compartida com un vincle d'unió al qual al·ludeixen amb freqüència buscant complicitats, sororitat i acostament.

«Soy capaz de ver lo que nos dice Alba Luz. Siento que hay mucha sabiduría en tus palabras, en esta capacidad de ver que hay unas injusticias que atraviesan a una mujer que es migrante, pero también una mujer española de clase media, a una madre soltera española de clase media, también a una madre soltera latinoamericana. Que ella pueda tener una situación de privilegios porque su nacionalidad la favorece, pero que en últimas también recibe otras formas de explotación» (Mariana)

Respecte a la identitat, les dones senten que sempre seran identificades com a forasteres o migrants malgrat tenir la nacionalitat espanyola i dur, com alguna relata, més de deu anys al país. Aquesta caracterització no tindria per què ser ofensiva en si, perquè es tracta de dones que efectivament han travessat un procés migratori.

No obstant això, darrere d'aquesta alteritat hi ha un imaginari social que jutja i discrimina i que acaba afectant la construcció de la identitat de manera negativa. Segons Corriols (1999), "el 'salt' migratori condiciona la redefinició en les formes d'autopresentació individual a partir del contacte amb l'entorn receptor [...]". Si les dones troben enfrontament de valors i conductes, les respostes poden oscil·lar entre l'afirmació absoluta del fet propi o l'oblit absolut dels seus valors" (Corriols Muñoz 1999:116-28). El més comú és que les persones que emigren passen per diferents cicles d'afiliació.

Segons la percepció del grup, la relació amb les persones nascudes a les Illes Balears presenta barreres per estereotips profundament arrelats i redefinits en una societat que consideren en un trànsit lent cap a l'antiracisme. Particularment, narren les dificultats i paradoxes que viuen en el seu dia a dia:

«Yo fui presidenta de vecinos de mi barrio en Brasil muchos años, también fui presidenta del sindicato 12 años. Y aquí, en la comunidad de vecinos de mi barrio no me dejan hacer nada. ¡Pero nada, eh! Menos en las torradas que yo podía ayudar» (Camila)

Una de les dones que lidera una agrupació folklòrica explica com, en les mostres de diferents pobles, el públic local els mira amb una certa reticència per l'exuberància de la mostra i el vestuari. Es percep una falta d'interès i curiositat per la seva cultura arribant-se a veure fins i tot com una cosa carnavalesca, però no quelcom del que nodrir-se o formar part. Aquest fet diu descoratjar a les dones en els seus intents per generar noves relacions amb persones nascudes a Espanya.

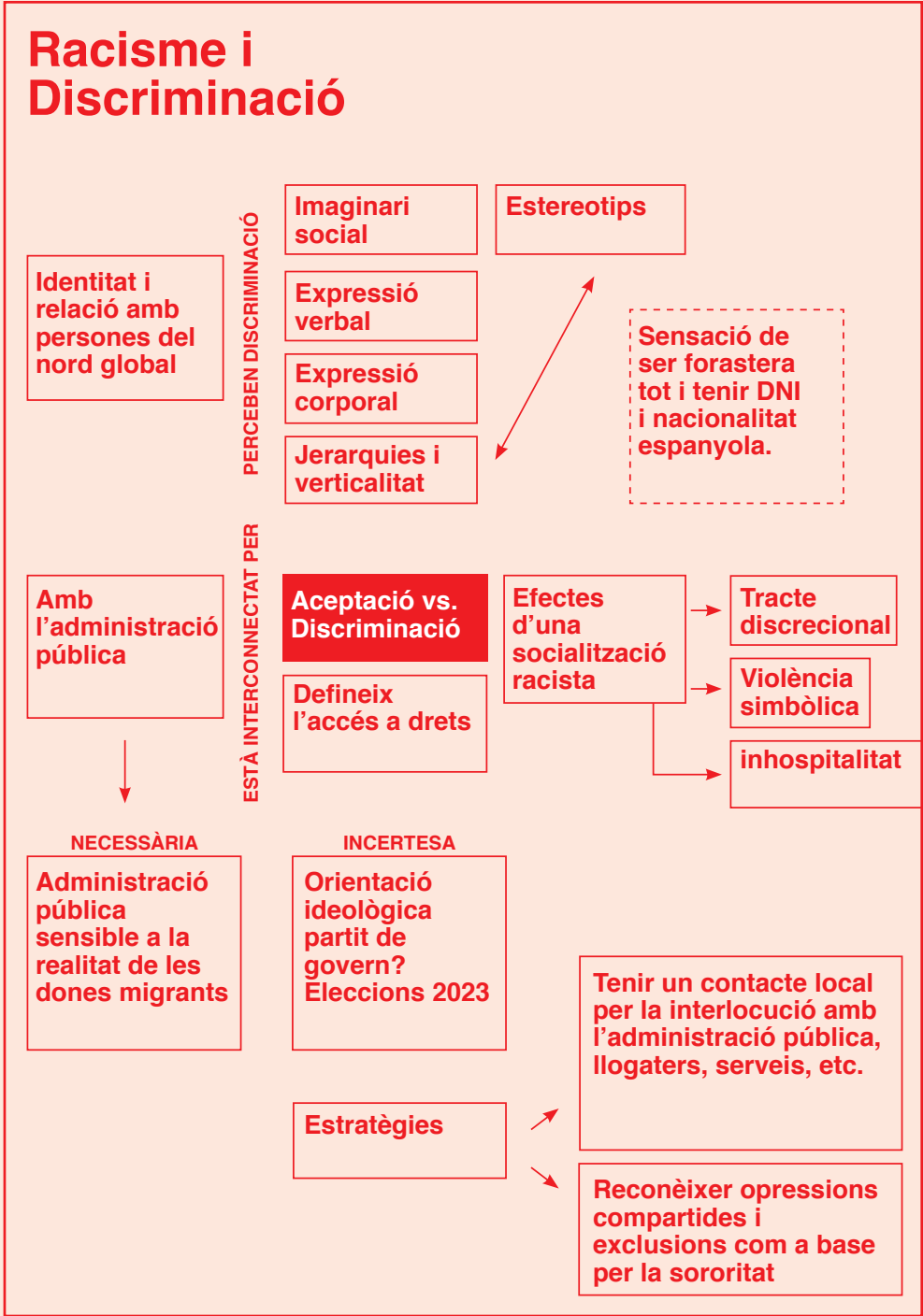
«Además, escuchaba comentarios por ahí como ¡ay, pero es que mira! ¿Por qué se maquillan tanto? el vestuario es muy tropical y los bailarines están muy gordos. Comentarios también de ese tipo escuché» (Alba Luz)

Malgrat aquestes dificultats, aconseguir visibilitat i veu en un grup d'acció local mixt millora la sensació de pertinença al territori.

«Es complicado, hay que currárselo mucho. Yo me lo he currado, pero mucho, mucho. Y no todo el mundo es igual. En mi barrio la experiencia es súper positiva. La junta está formada por la mayoría de gente de Mallorca y el respeto que yo siento es importante. El apoyo también lo es. Entonces claro hay en esa convivencia hay claro-oscuro que me imagino que se da en casi todas las comunidades y en todos los espacios» (Daniela)

L'ús del català, tot i que genera una certa condescendència, infantilització i sobrecompensació en alguns interlocutors, és un punt de

Figura. Mapa conceptual / La visió de les dones sobre la seva relació amb els drets – racisme i discriminació.

partida que flexibilitza les trobades amb persones i agents locals. Diuen que és un àmbit interessant el de continuar explorant quins elements concrets poden facilitar un reconeixement eficient com a interlocutores.

«Claro, es cierto. Hablo catalán, escribo catalán, que eso sí que te abre muchas puertas. Ayuda, te abre puertas, pero te das cuenta de que en el fondo la gente aquí, en determinados espacios, lo que mira es la persona» (Daniela)

Per al grup, des de l'administració pública existeix discrecionalitat en el tracte, reproduint actituds derivades d'una socialització racista sense formació o espais de reflexió específics suficients per a des- construir-la o contrarestar-la. Estem davant una reformulació del vell racisme políticament incorrecte, aquest nou racisme se sustenta en la inhospitalitat i es desplega a manera de violència simbòlica institucional.

Les dones perceben que l'accés a drets i la interlocució amb una administració "sensible" a les necessitats de les migrants estan lligades a l'orientació ideològica del partit que governa i aquesta correlació influeix sobre la seva percepció de futur. Les participants han experimentat com les agrupacions de caràcter conservador van executar, en anteriors legislatures, retallades a serveis, disminuint pressupostos de garantia social i exercint discriminació pública en les seves narratives i discursos.

Manifesten, doncs, temor i incertesa davant les eleccions de 2023, encara per celebrar en els inicis de la fase de camp de la recerca. L'emergència i escalada en el debat públic de discursos xenòfobs gràcies a la promoció de la confrontació per partits polítics i dels mitjans de comunicació són una preocupació que no els ajuda a imaginar un futur més amable.

«Cómo ver nuestro futuro, porque yo lo veo muy negro. Más que nada por estos partidos que se están diciendo de extrema-derecha. Y la verdad que a mí no me está gustando nada por el hecho de que ya me siento parte de acá.

Antes no, antes no me sentía. Ahora con mi hijo sí que es verdad que me gustaría dejarle un buen camino» (Ximena)

Malgrat els últims vuit anys de govern local progressista, als qui se'ls pressuposa més sensibles en temàtica social i ambiental, no han aportat una millor qualitat de vida de les dones. La pressió turística i residencial sobre el territori balear no ha parat de créixer. En paraules del Col·lectiu Terra Ferida (2023), estem en una Mallorca massificada, caòtica i precària. Salaris mínims (si arriben), jornades impossibles, lloguers desorbitats, segmentació laboral, precarietat del temps per a la participació social i política, limitacions per a accedir a la informació, la pressió i deficiències del transport públic, dificultats per a l'accés a l'educació o homologació de títols.

Aquest context facilita la precarietat vital de les dones que cobreixen treballs reproductius tant formals com informals, perquè l'aparell turístic i urbanístic segueixi aquest creixement imparable. És precisament l'artifici d'aquesta realitat el que funciona com a factor tractor per a algunes dones que arriben amb informació poc ajustada a les dificultats que els esperen.

Accés a la informació

Es detecta una forta barrera d'accés a la informació durant els primers anys d'arribada al país, aparentment conformada per qüestions estructurals, culturals i pròpies de la dinàmica institucional de les Illes Balears. Les dones perceben una absoluta prioritització de la maquinària administrativa per a afavorir el sosteniment d'un turisme de masses, enfront dels serveis essencials que afavoreixen un accés eficient a l'ocupació, al sistema sanitari o educatiu.

En el seu lloc, les tècniques professionals, al·ludeixen a un xoc de realitat, un distanciament entre l'imaginari des del país d'origen i el que les persones es troben en realitat. Les majors dificultats són aconseguir un habitatge estable o aconseguir un poder adquisitiu que els permeti assimilar-se a les comoditats mitjanes del territori.

«Yo he observado una falta de información, ya en el país de origen, porque las personas llegan sin saber realmente dónde han venido. Les han

hablado de Baleares, por ejemplo, que es un sitio maravilloso. Que van encontrar trabajo seguro. Pero la realidad que se encuentran es que no pueden trabajar porque no tienen una situación regular, porque no hay vivienda, porque aquí la comida es más cara. O sea, que ya falla la información que recibe desde el país de origen» (Cati. Técnica)

Aquesta desinformació pot estendre's en el temps si la dona i la seva família no han aconseguit col·lectivitzar part del seu quotidià, formar part d'una xarxa de suport formal o informal que els permeti canalitzar la informació de manera apropiada. En aquest sentit, els espais de dones emigrades es valoren especialment, perquè s'obté silenciar l'estigma, eliminar el racisme institucional i compartir des de l'experiència en primera persona.

El grup també expressa que quan l'aspecte de la persona s'acosta més a trets europeus, la discriminació sol reduir-se, però els modes de parlar i l'accent particular de cada país, sol ser un altre focus a través del qual polaritzar les relacions entre persones locals i dones migrants. Aquest fet dificulta la vida quotidiana, fins i tot durant els contactes telefònics per a gestions rutinàries com, per exemple, sol·licitar informació sobre pisos de lloguer.

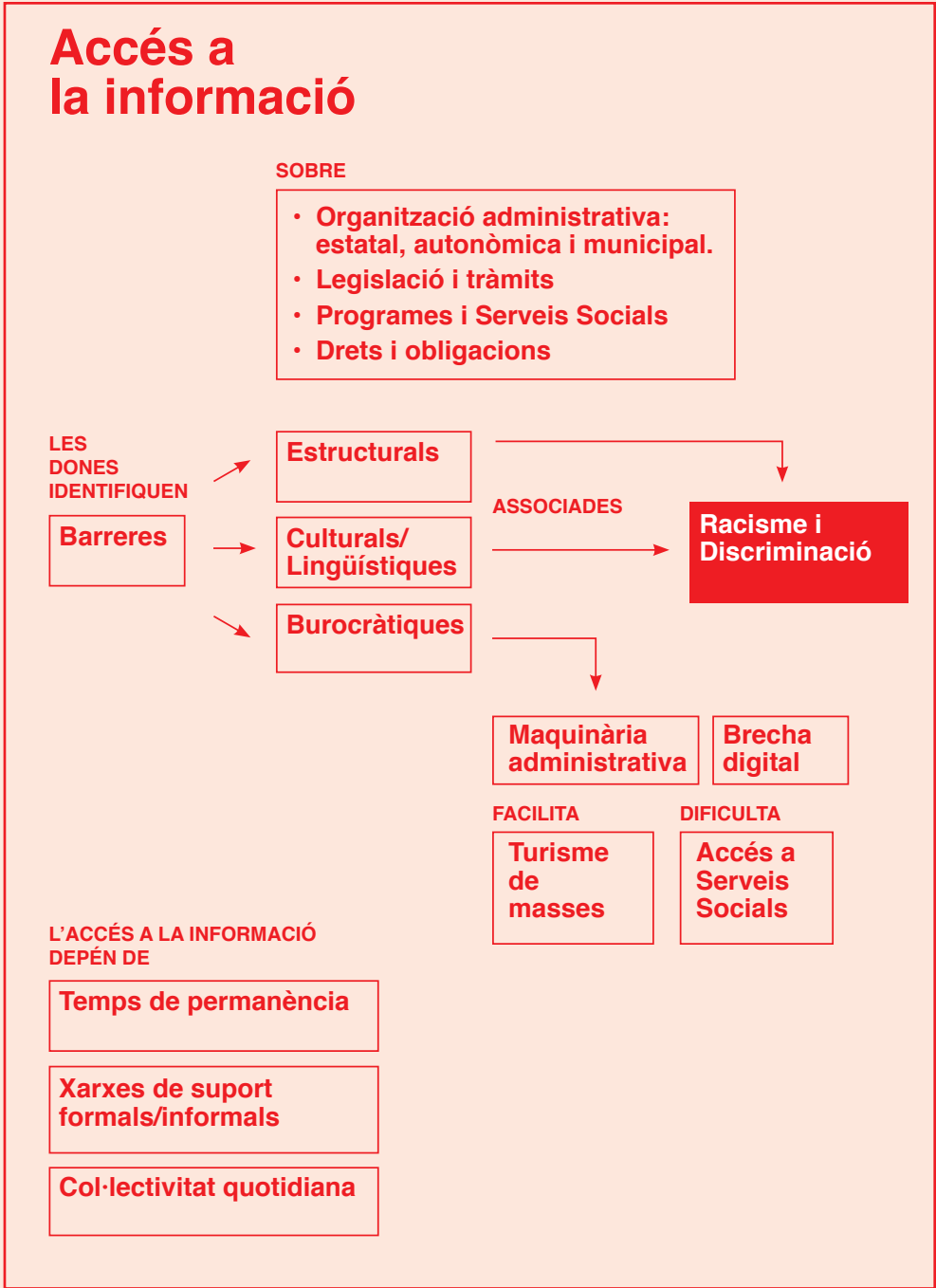
«Yo tuve que decirle a un amigo que hable por mí» (Alba Luz)

Salut

En relación con el acceso a las prestaciones sanitarias, existe una buena valoración asociada al acceso universal y a su gratuidad si están empadronadas. En el grupo se encuentran mujeres provenientes de territorios donde las coberturas o bien son menores o de acceso privado. Las críticas principales residen en las relaciones que se establecen con ellas y los/as trabajadores/as de los centros de salud comunitarios u hospitales.

«Yo no llevaba la mascarilla puesta y dije: lo siento. Me empezaron a hablar en mallorquín. Y

Figura. Mapa conceptual / **La visión de las mujeres sobre su relación con los derechos – acceso a la información.**

Elaboració: Alianza por la Solidaridad

yo le digo al chico:

— Oye, lo siento, pero yo no xerro mallorquín. Y me dijo:

— ¡No, no, tienes que aprender porque tú vives aquí!

Me lo expuso delante de toda la gente y yo me quedé como qué vale. Terminé siendo yo amable igualmente, porque yo era la que tenía la necesidad» (Martina)

A les Balears, en tenir dues llengües oficials i ser això objecte de tensió política entre partits, el funcionariat conviu amb períodes en els quals ha de tenir un títol oficial de català amb uns altres en els quals no és necessari. Aquestes tensions polítiques es transmeten als/les treballadors/es i, per tant, a la ciutadania quan ser atesa en les diferents oficines. Les dones migrants que no parlen català expressen haver-se sentit exposades pel funcionariat en els centres de salut.

La violència obstètrica ha estat la principal vulneració del dret a la salut que les dones han identificat. Especialment per la discrecionalitat i els abusos de poder.

«Yo también he sufrido la negligencia médica, pero en las cesáreas, porque yo tengo muy mala experiencia con las cesáreas, porque yo pienso que si me hubieran atendido como toca, pues a lo mejor tuviera otra experiencia. Dicen que menos dolorosa, pero yo he sufrido mucho porque la primera porque estaba sola y me me dieron de todo. Al final terminaron cortándome, me hicieron la cesárea hasta el enema me pusieron, para al final terminar cortándome. Me hicieron sufrir mucho» (Casiana)

«Yo pienso que a mí me pasó eso porque no tena al padre de mis hijas conmigo, estaba

sola. Entonces a lo mejor si hubiera estado acompañada. En el caso de mi hermana, él es español, el marido catalán dijo ¡cómo le pase algo a mi mujer y a mi hijo, a todos los mato a tiros! Entonces yo digo, ¡madre mía! Yo no había ni un perro que me acompañe ahí» (Casiana)

El desconeixement, la solitud i el part com un moment vulnerable per a poder defensar-se conformen un escenari al qual totes aquelles que han estat mares a Palma han corroborat. Destaca una dona que indica el contrari en haver estat acompanyada per una parella nascuda a Mallorca.

En relació amb les barreres d'accés i l'oportunitat d'atenció sanitària és important reprendre la seva correlació amb la mobilitat a la ciutat. Els estudis feministes i d'urbanisme associen a les dones com a principals usuàries del transport públic, especialment aquelles amb menors recursos econòmics (Esquinçall i Singh 2017). Aquest fet, relacionat amb la baixa freqüència i insuficiència d'autobusos a la ciutat de Palma suposa una trava perquè moltes dones i les seves famílies puguin accedir al centre de salut en termes d'igualtat, especialment si són urgències.

«Yo le dije (al alcalde), mira un centro no debería cerrar, debería estar 24 h, porque es una zona que es muy grande. Cuando se enferma (un familiar) no hay autobús toda la noche (para ir al hospital de referencia). Entonces, para poder ir tenemos que ir andando, tampoco hay tanto dinero para estar cogiendo taxis. [...] Queremos 24 horas» (Awa. Lideresa)

Un dels elements que travessa a les dones i afecta directament a la seva salut és la violència patriarcal manifestada en violència masclista. Fora de la gravació, una de les dones va expressar haver estat víctima de tràfic essent enganyada sobre el motiu del seu viatge. A excepció d'aquest cas, en el grup no s'ha destacat un relat comú de sofriment per violència de gènere.

*«Digo yo en muchos de los países de Latinoamérica. En mi país hay mucha violencia de género y ese ha sido un factor que han influido totalmente para que mi hija venga acá»
(Romina)*

Si bé és cert que en les seves comunitats detecten moltes situacions i algunes d'elles, com líders, intenten acompanyar a les dones.

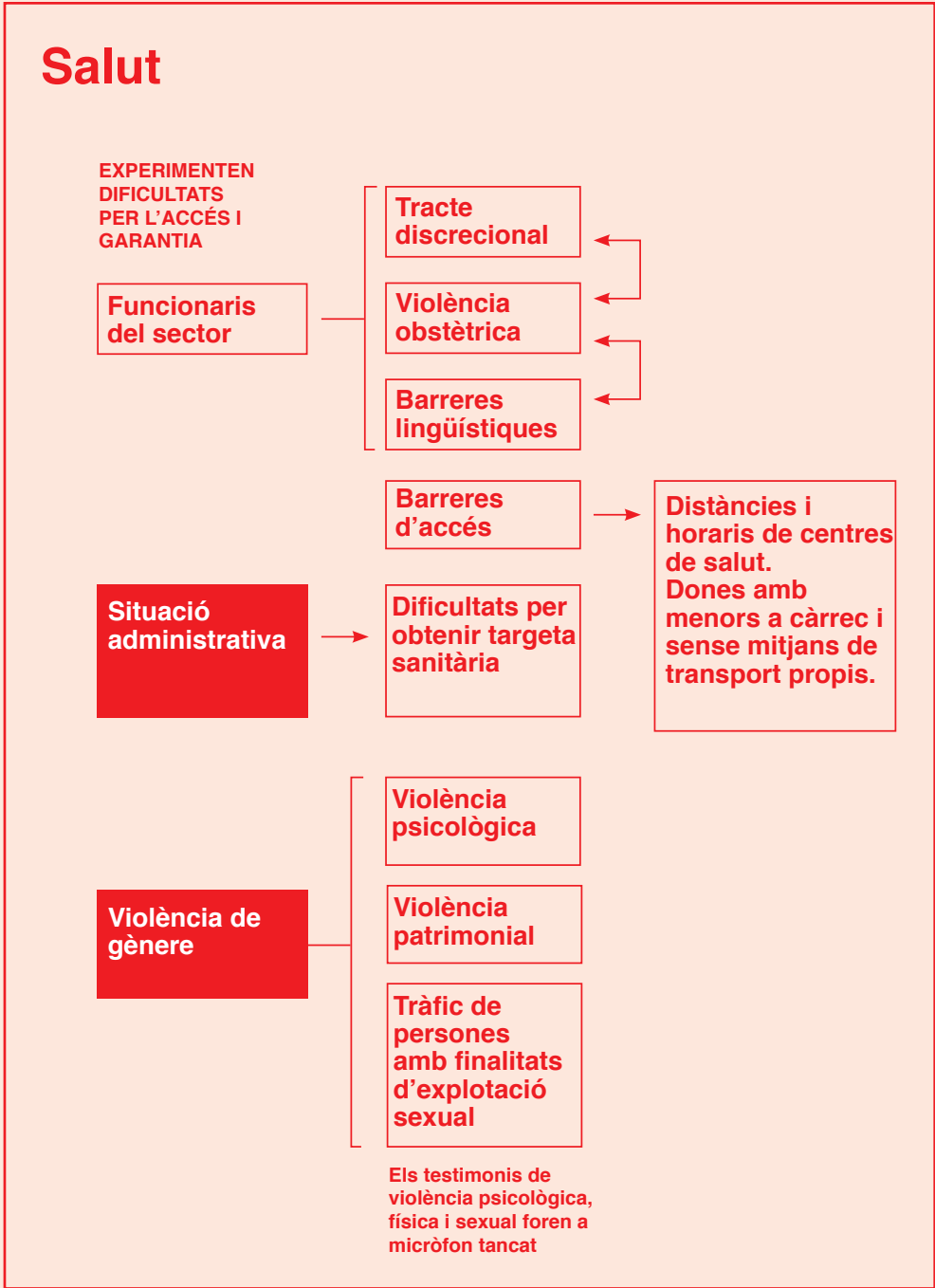
*«Que si yo no voy las mujeres no van a salir de decirle a su marido voy, voy a ir porque yo soy la líder de esta fraternidad. Voy a ir porque quiero que mis hijas tengan otra manera diferente [...] Poder decirle a mis hijas me separé de su padre porque me cansé de la mala vida que me daba y les daba a ustedes »
(Casiana)*

Tot i que l'accés a la salut és un tema fonamental, així com un focus de defensa i incidència constant per part de les ONG, durant els espais de reflexió col·lectiva, no ha emergit com un punt de tensió per a elles. Això pot ser pel fet que totes comptaven amb targeta sanitària i, per tant, tenien l'accés gratuït garantit. Si bé és cert que les dificultats que han viscut per a aconseguir-la les empenyen, com veurem en seccions posteriors d'aquest informe, a voler oferir els seus coneixements a dones novingudes per a evitar les emocions de patiment associades a les dificultats burocràtiques per a aconseguir-la.

2. 2. El paper de les institucions en la garantia d'accés a la ciutat de Palma

A continuació, es presenten els resultats des de la mirada dels professionals de diferents serveis públics, tècniques de les ONG i líders de col·lectius on queden fotografiades algunes de les vulneracions més freqüents, així com estratègies i tàctiques per a fer costat als processos de millora de l'accés i emancipació.

Figura. Mapa conceptual / **La visión de las mujeres sobre su relación con los derechos – salud**

Elaboració: Alianza por la Solidaridad

Situació administrativa

Respecte a la situació administrativa, la llei d'estrangeria en l'Estat espanyol determina qui és ciutadà/a (persona documentada) i aquella que no ho és (indocumentada). És a partir d'aquesta classificació intrínsecament repressora —i un exemple més del racisme estructural simbòlic en el qual ens trobem— des de la que s'articulen un conjunt d'accions i mecanismes que impacten directament en la dificultat o impediment de les persones migrants per a accedir a aquests drets i serveis bàsics, com la sanitat, l'habitatge, l'educació, el treball i la protecció social.

En suma, aquests processos es veuen governats, alhora, per acords bilaterals entre territoris a nivell macro, que serveixen a una agenda globalitzadora i perpetuadora de desigualtat i injustícia, amb l'únic objectiu de sostenir el consum de luxe i llibertats individuals aberrants amb alt impacte en els sistemes socials i ecològics. Sobre aquests acords, res pot fer el subjecte o la dona emigrada. Aquest fet configura tot un conjunt de processos, excepcions, exempcions, interpretacions legislatives, organismes responsables, agents facilitadors, entre molts altres.

La totalitat de les dones emigrades assenyalen aquesta “complexitat perversa i deliberada” que configura **murs de burocràcia**, infranquejables per a la majoria. Un exemple que denunciï és la sistemàtica falta de recursos en termes de personal i la ineficàcia dels departaments i àrees dedicades a estrangeria a qualsevol nivell de l'administració.

«Sí, la ley de extranjería. Es una espera muy grande, o para que ellas puedan obtener su documentación. El solo hecho de conseguir citas en extranjería ya cuesta muchísimo, y esto hace que sea todo mucho más lento y dificultoso para ellas» (Ruth. Técnica)

«Pasado el invierno en el mes de enero, febrero nos reunimos con Aina Calvo (Política). Hemos hablado de los problemas que seguimos teniendo en extranjería. Nos dijo que no hay personal» (Jaineba. Lideresa)

«No se están cubriendo todas las plazas que hay, pues evidentemente el trabajo no sale [...] estoy segura de que ese atasco que hay no es por parte de ellos, pero si tiene que dar una solución. No puede ser que la gente esté intentando conseguir una cita de huellas y lleve 3 meses sin una cita, y bueno, entonces claro, eso no se puede mencionar ni a nivel local, ni a nivel autonómico eso es una solución a nivel estatal» (Mercedes. Técnica)

Una de les ombres d'aquest aparell complex que comporta major frustració és el fet que, en moltes ocasions, es desdibuixa l'ens sobre el qual llançar l'acusació o la proposta de millora, abatent els intents per aconseguir una incidència política eficient i capaç de dialogar amb el canvi. Les ONG de Palma dediquen pressupost i esforços en aquest front, no obstant això, una creixent demanda de situacions urgents fa que cada vegada siguin menys.

Segons dades de l'Informe Foessa (2022), “un de cada tres estrangers està en situació d'exclusió social severa, el triple que la població espanyola, després d'haver empitjorat 6,2 punts percentuals (3,8 en la població de nacionalitat espanyola)” (Fundació Foessa, 2022:610). És necessari apuntar que, aquest eix, afecta especialment les dones que suporten més càrregues productives, suportant nivells d'estrès i pressió per precarització que afecten la seva salut en termes biopsicosocial.

A això se suma el cada vegada més indispensable finançament públic enfront de la col·lectiva i privada de les ONG, per la disminució dràstica d'aquesta última en el context local i nacional, que les configura potencialment com un braç més de cobertura assistencial abans que garantir una incidència política independent.

«Esto genera en las personas frustración, cierta rabia, estrés, cansancio, o sea, cualquier sentimiento negativo. Es normal, yo lo entiendo. A cualquier persona le pasaría» (Ruth. Técnica)

Les professionals de les entitats entrevistades manifesten el seu descontentament i frustració enfront de l'escenari al qual s'enfronten en el seu dia a dia. A més, observen com aquesta situació ve empitjorant, a conseqüència de la ineficiència estatal per a donar resposta a aquestes necessitats assistencials. Enfront de la situació de desemparament a la qual s'enfronten nombroses dones migrants, les entitats han reforçat els seus serveis i programes. No tan sols augmentant-los, sinó generant estratègies col·lectives de resistència. Un exemple són les formacions que tenen per objectiu brindar informació pràctica sobre els processos administratius i aportar a la millora de la qualitat de l'atenció en aquests.

Segons les entrevistades, es tracta d'accions altament útils en petita escala, però insignificants per a capgirar la situació si des de l'Administració no es prenen mesures contundents a escala pressupostària de cara a millorar l'eficiència telemàtica, el personal d'atenció i la seva capacitat.

Una de les propostes que emergeix del present procés de recerca és la de poder establir vincles més còmplices i eficients entre els dos sectors, que poguessin traduir-se en, per exemple, una formació des de l'Administració a les tècniques d'intervenció a fi de conèixer la informació de primera mà.

«Por ello pasa también que se tiene que reforzar a nivel de formación todo el tema de la inmigración, que creo que no hay conocimiento de todo lo que conlleva un proceso de inmigración. También hacen falta más profesionales específicos [...] creo que se tendrían que reforzar todas estas áreas para evitar que tengamos personas que tengan una cita de aquí en 10 o 12 meses, y que eso haga que todo tarde tanto. [...] Y realmente creo que se tiene que disponer un presupuesto que se destine a orientar a familias, que da igual de donde vengan, que da igual si están empadronadas en Palma o no, pero que sepan que allí se les va a orientar y se les va a dar un

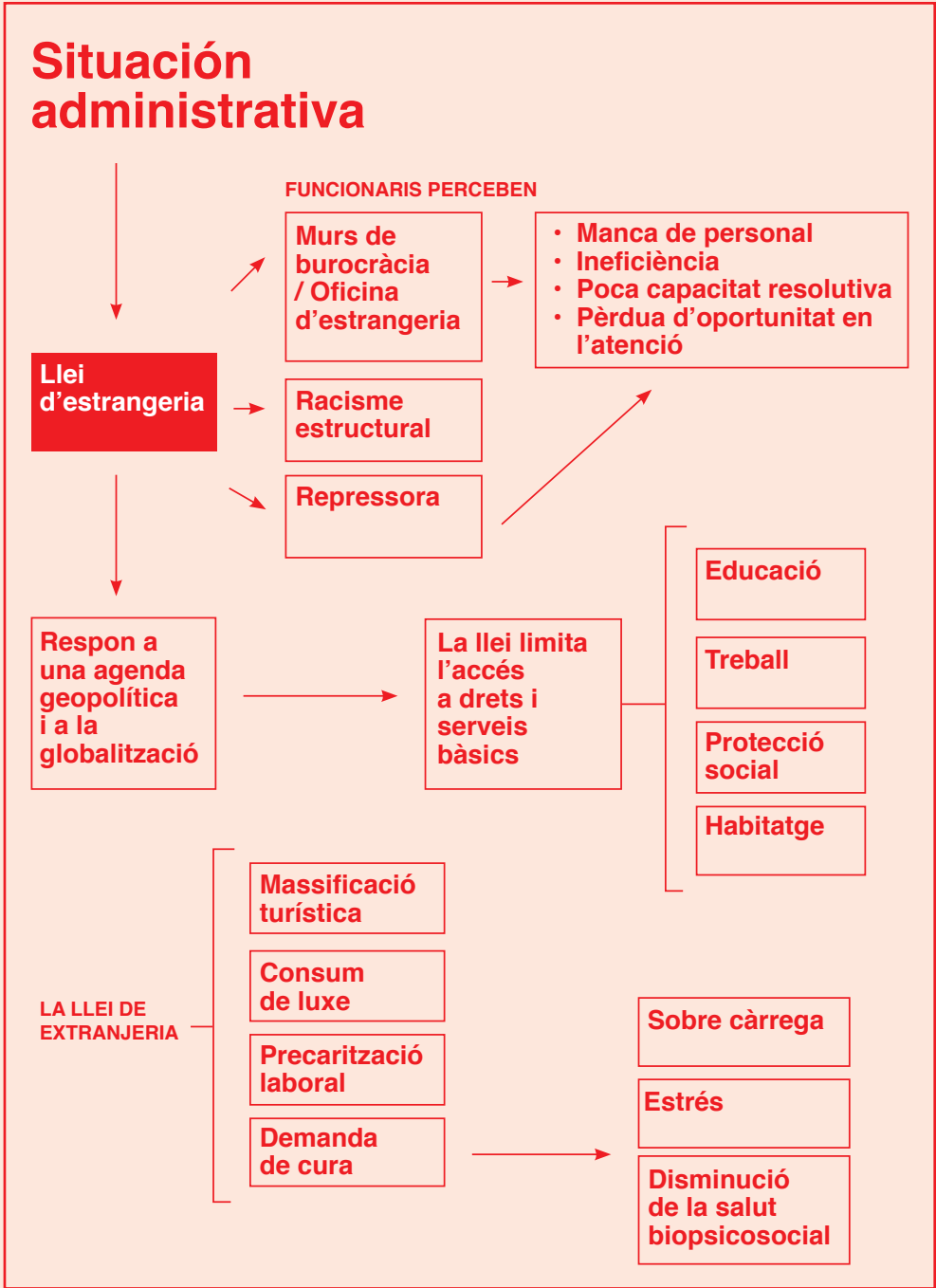
*acompañamiento en todo lo que necesiten».»
(Rebeca. Técnica)*

Empadronament

L'empadronament és el registre estadístic que recull el nombre de persones que viuen en un municipi i la porta d'accés a molts dels drets bàsics com el sistema públic de sanitat, educació, accessos a administracions locals i serveis municipals com a serveis socials, etc. És fonamental, indicar fins i tot en un document com aquest, que és un dret innegable sota cap circumstància, que no depèn de la situació administrativa en la qual la persona es trobi, ni del lloc en què visqui, com és el cas de les persones en situació d'exclusió residencial (infrahabitatge, ocupació, carrer, etc.).

Les traves identificades, més enllà d'una deficient divulgació de les modalitats d'empadronament, fins i tot sense domicili fix o en situació de carrer, són, de nou, les esperes prolongades de 3 a 6

Figura. Mapa conceptual / La visió de les institucions en la garantia d'accés – situació administrativa.

mesos per a l'obtenció d'una cita, la por de ser denunciades o al cobrament abusiu per la tramitació.

«Para empadronarse si tienen dificultades. Muchas veces el dueño del piso no les deja. Y sí que es una dificultad muy grande lo del empadronamiento» (Ruth. Técnica)

Aquesta vulneració concreta fa emergir xarxes de propietaris que s'aprofiten de la vulnerabilitat de les dones, abusant i lucrant-se de la situació. La Plataforma de la Immigració en les Balears i diverses ONG denuncien que hi ha propietaris de diversos pisos que lloguen habitacions i cobren 500 euros per persona per a permetre empadronar-se en el domicili.

«En Mallorca hay una carencia muy grande de pisos y habitaciones para alquilar. En muchos casos, te alquilan una habitación, pero te dicen que no te empadronan o te cobran por él» (Antonio. Técnico)

Una altra dificultat derivada de l'empadronament és la vulneració del dret a l'escolarització. Si no es presenta el certificat del lloc de residència, molts nens i nenes se'ls assigna "0" punts per domicili en el barem d'admissió en centres escolars pròxims a la seva zona on resideixen. Quan el col·legi està en un barri diferent del de residència afecta l'organització quotidiana de les dinàmiques familiars.

«Venían bastantes mujeres que, al no estar empadronadas, si tenían niños tenían problemas con la escolarización» (Ruth. Técnica)

Són les entitats les que a vegades assumeixen responsabilitats que no els correspon amb la condició de garantir l'atenció i l'accés a drets bàsics. Com destaca aquesta tècnica, és important no perdre de vista el paper del tercer sector com a principals agents de pressió

política i denúncia pública. Centrar-se a atendre problemàtiques individuals té un doble tall.

*«Los problemas que nos encontramos es que a las personas que tienen pasaporte no las están atendiendo en servicios sociales. Entonces pues sí ayudamos, pero siempre enfocado a que es el Estado el que tiene que hacerlo»
(Cati. Técnica)*

Les conseqüències, com s'ha apuntat anteriorment, deriven en una precarització sostinguda en el temps que afecta el benestar físic i psicoemocional de les dones i els seus fills/as.

«Entonces el ayuntamiento de Palma dice que como no están empadronados en el municipio de Palma no se hace cargo de esta situación y se deriva a servicio de protección del menor de la Conselleria» (Rebeca. Técnica)

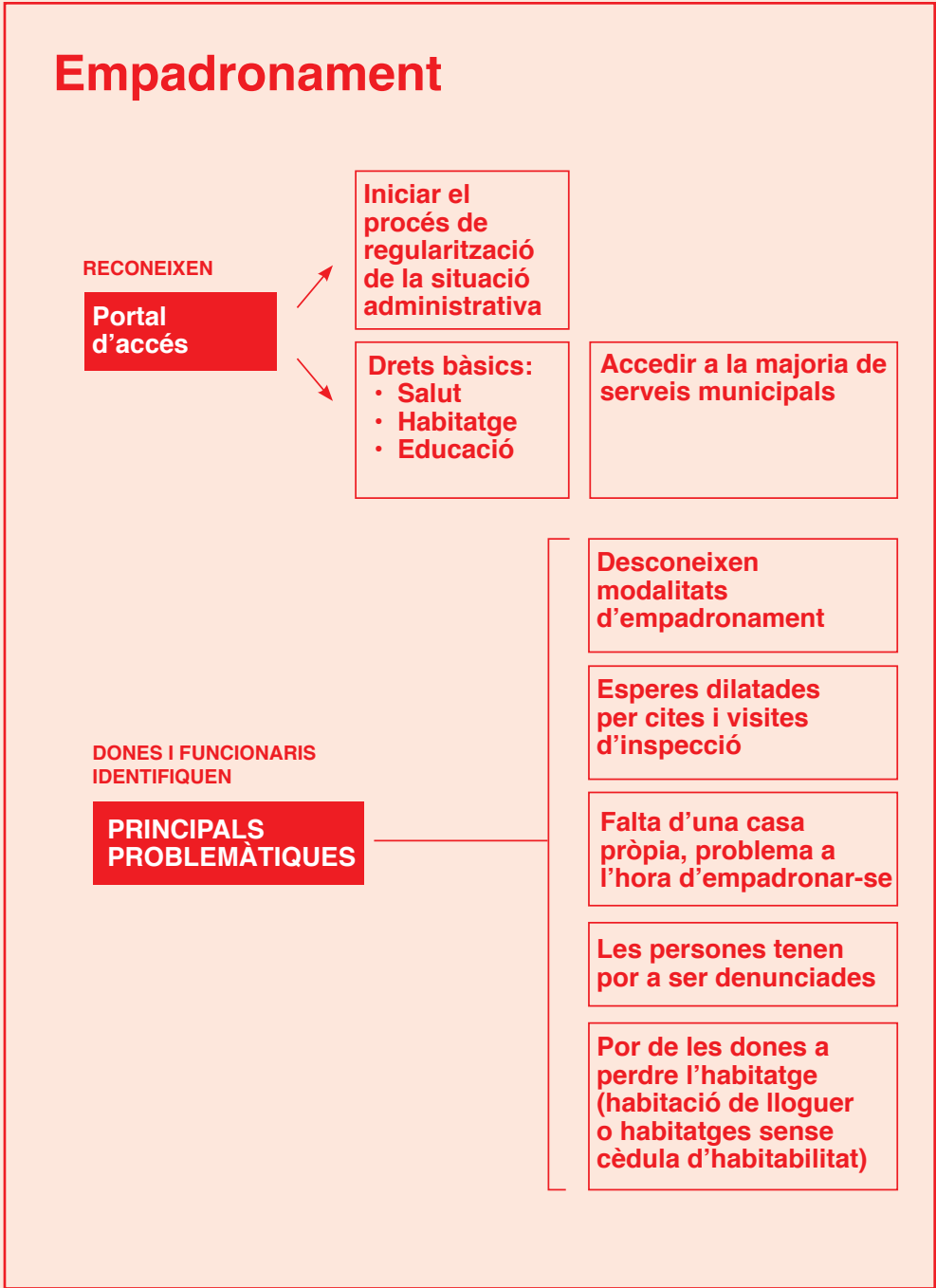
Laboral

La situació d'irregularitat administrativa condiona de manera central la vida de totes les dones emigrades, segons totes les entrevistades, penetrant en totes i cadascuna de les àrees domèstiques.

Especialment en l'àmbit del treball, el territori balear és percebut com un escenari molt hostil, amb oportunitats que es perceben com a reduïdes a l'hostaleria i els serveis de cures, sota condicions abusives aprofitant-se els/les contractistes de la por i indefensió de les dones treballadores.

En la majoria dels casos, les dones entrevistades assenyalen que les necessitats bàsiques es cobreixen mitjançant un manteniment econòmic que depèn de l'economia irregular o submergida. Es fa

Figura. Mapa conceptual / **La visió de les institucions en la garantia d'accés – Empadronament.**

Elaboració: Alianza por la Solidaridad

explícit que existeixen nombroses dificultats per a l'accés a un contracte de treball formal, fins i tot disposant de la regularitat administrativa. Apareix, per tant, menystingut el dret a no ser sotmeses a esclavitud ni servitud.

«Bueno, son infinitas. Por ejemplo, en el tema de cuidados en domicilio, «porque han intentado abusar de mí». «Fui a lavar a una persona, y al final terminó lavando a 3 personas porque la familia me trae a 2 personas dependientes más y las cuido» (cita a mujeres). El problema es que después viene el maltrato racial o discriminatorio, de acoso o xenófobo» (Antonio. Técnico)

Segons les dades extretes del Llibre blanc sobre la situació de les dones immigrants en el sector del treball de la llar i les cures a Espanya, trobem que: “el sector del treball de la llar i les cures remunerat no sols es troba feminitzat, sinó que també és un sector etnificat i racialitzat, per suposar un primer nínxol d’inserció laboral per a moltes dones immigrants extracomunitàries” (Monguí, Cáceres, i Ezquiaga, 2022:23). En part, el sistema de precarització es perpetua pel desconeixement dels seus drets, segons algunes líders:

«Para las mujeres, todo lo que tiene que ver con derechos laborales es muy importante... Cada país tiene sus leyes, entonces es un poco difícil entender los derechos laborales. En general, [...] todas trabajan en el ámbito de la hostelería como camareras de piso, camareras de comedor y limpiadoras y no conocen sus derechos» (Jaineba. Lideresa)

«sobre todo las mujeres, y especialmente las que están en el sector doméstico, prácticamente todas tienen los derechos vulnerados. No se cumple ningún derecho

laboral. Trabajan 24h, muchas veces tienen que pelearse para que les paguen vacaciones» (Jaineba. Lideresa)

«No solo a ellas, a mí también. Yo también he pasado por maltratos y en todo trabajo ¿sabes? Aquí en Palma no hay otro trabajo que no sea lavandería, porque de camarera de bar a nosotras no nos cogen. Solo en la cocina» (Awa. Lideresa)

Enfront de l'abús, la intersecció d'opressions configura un escenari hostil que immobilitza i descoratja a les dones a accionar en pro del seu benestar i a denunciar situacions injustes: tenen por. Por a la deportació, a reforçar l'estigma, a ser denunciades, a no saber a on acudir o a posar en risc l'única font d'ingressos familiar.

«Si denuncian, eso supone que el empleador/a 'pues mira, si no pues te vas'. Primero no saben dónde quejarse y segundo, se quedan sin un trabajo, sin un sustento económico y sin la futura posible oferta de trabajo que le vaya a ayudar a regularizarse. Entonces, claro, muchas de ellas aguantan pensando en un futuro» (Antonio. Técnico)

En alguns casos, l'idioma també significa una barrera per a accedir a alguns llocs de treball. Per a les dones immigrants, això representa un desavantatge competitiu que les situa de nou en una situació de vulnerabilitat, perquè la barrera idiomàtica dificulta la mobilitat ocupacional, l'accés a xarxes de suport o la mateixa regularització i coneixement del sistema administratiu. En altres ocasions, com ocorre en el cas de dones migrants col·lectivitzades, les seves habilitats idiomàtiques són aprofitades en la conjuntura de sol·licitar suports per a la millora de serveis d'atenció:

«Pero cuando ellas me necesitan. Ellos me llaman. Si tengo a alguien de mi país, me llaman para ir a traducir como mediadora y

también de servicios sociales o atención al público. Si ellos me necesitan también me llaman. Pero sin cobrar yo.»
(Jaineba. Lideresa)

Accés a habitatge digne

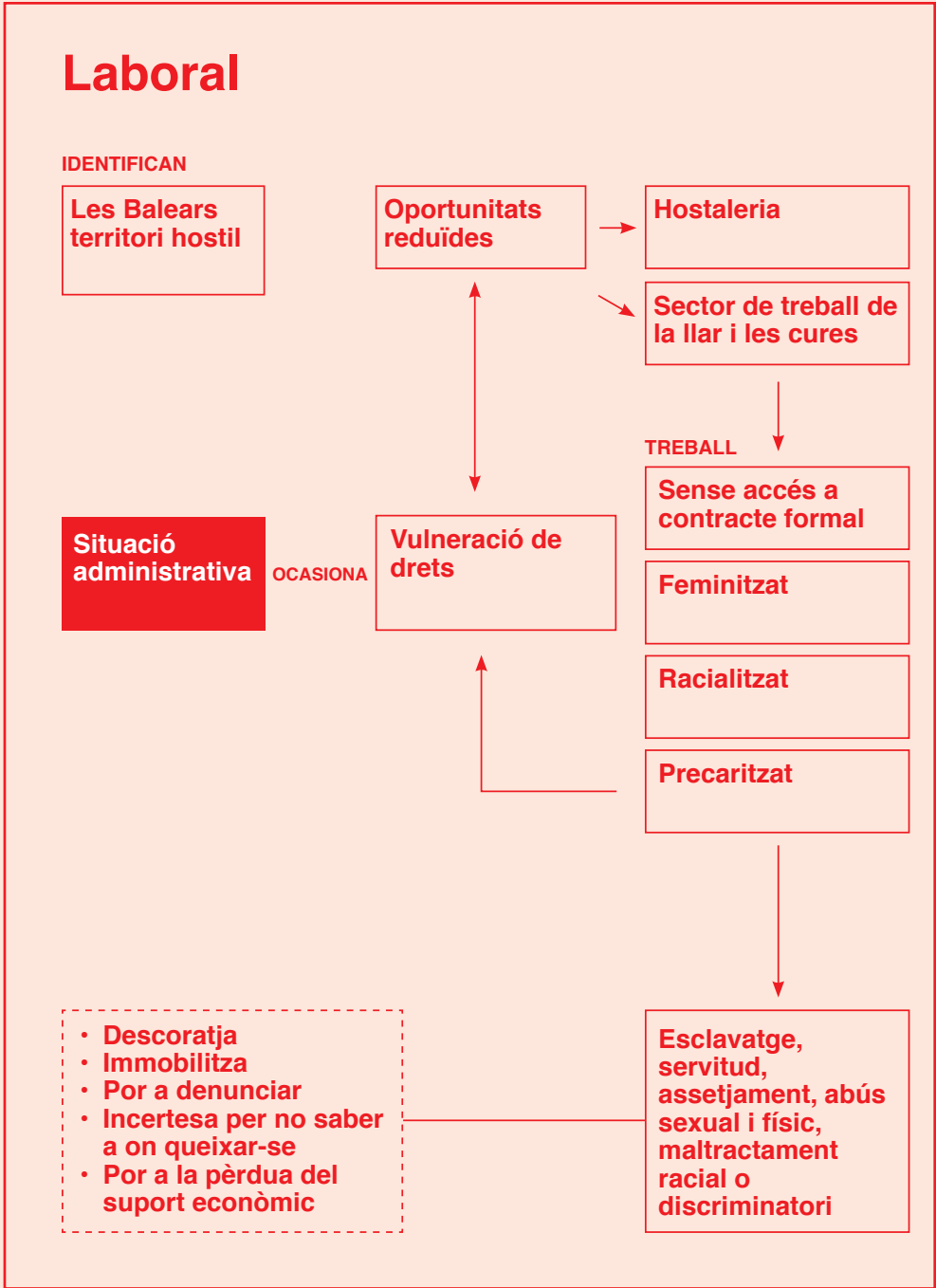
L'accés a l'habitatge és un problema estructural a la ciutat de Palma. De fet, "només en cinc anys (2015-2020) la gent que viu a les Balears paga 100 euros més al mes de mitjana. Les Balears es col·loquen entre les comunitats autònomes amb un preu mitjà mensual més alt en rendes de lloguer, just després de Madrid, i seguida de Catalunya, Ceuta i Melilla, amb preus que se situen uns 200 euros per sobre d'altres comunitats autònomes" (Ferragut, López, Nadal, i Rodríguez, 2023, p. 13).

Les dones, especialment les que no disposen de parella o unitat familiar convivent, que accedeixen al mercat laboral en situacions de precarietat, generalment s'insereixen com a treballadores de la llar i les cures internes. Aquest fet els ofereix un sostre sota el qual viure, una estratègia àmpliament utilitzada, però es presenta com una mena de sensellarisme femení ocult a ulls de la societat (Penya i Guilarte i Maranillo-Castillo 2022).

Seguint amb dades de l'informe Una aproximació a la realitat de les dones en situació d'exclusió residencial a Mallorca, uns altres dels elements que afavoreixen aquests itineraris d'exclusió són la violència masclista, les separacions que resulten en una criança monomarental i els treballs profundament precaritzats (Ferragut et al. 2023).

«Hemos detectado familias en situación de calle que estaban en oficinas bancarias. Son locales abandonados, el ayuntamiento no se hace cargo de esa situación y lo deriva directamente a un servicio de protección de menores, metiendo en un mismo saco familias que tienen una declaración de riesgo en el que realmente no se ha valorado el riesgo de la familia» (Rebeca. Técnica)

Figura. Mapa conceptual / La visió de les institucions en la garantia d'accés – Laborals.

Elaboració: Alianza por la Solidaridad

El moment en el qual les dones surten de serveis d'acolliment residencials s'obre una etapa de sofriment i desconcert. La garantia pública no existeix a tal escala de necessitat per a compensar la cruesa del mercat, que no ofereix possibilitats assequibles.

«Y tampoco podemos sacar a la gente, porque no tenemos una situación en Mallorca en la que podamos estar diciéndole a la gente que alquile una vivienda. Cada vez que podemos, intentamos que vayan a otros recursos y puedan hacer una salida digna. Pero nos estamos encontrando con que muchas tienen menores a cargo y algunos propietarios, por el simple hecho de tener menores, ya no quieren alquilar» (Rebeca. Técnica)

Haver de llogar una habitació per a tota una família, precaritza l'experiència d'habitar. L'amuntegament és un problema complex que posa a les dones i als seus fills/as en situacions realment difícils i violentes, no sols per la seva falta de privacitat sinó també perquè sorgeixen problemes derivats de la convivència. Aquí s'observa com aquests drets queden frustrats.

Com indicàvem en un altre apartat del present informe, el gaudi de comoditats assimilables a la mitjana de la població que resideix en una ciutat o en un territori, és una garantia mínima que hagués de ser coberta, que està íntimament relacionada amb la salut relacional i la disminució de l'estigmatització social.

«Y después, bueno, vienen casos también complicados en pisos con hacinamientos que conviven 10 personas en 3 habitaciones que ahí se dan siempre follones porque en la cocina no todo el mundo puede guardar sus productos, parecen una tontería, pero son problemas graves» (Antonio. Técnico)

Salut

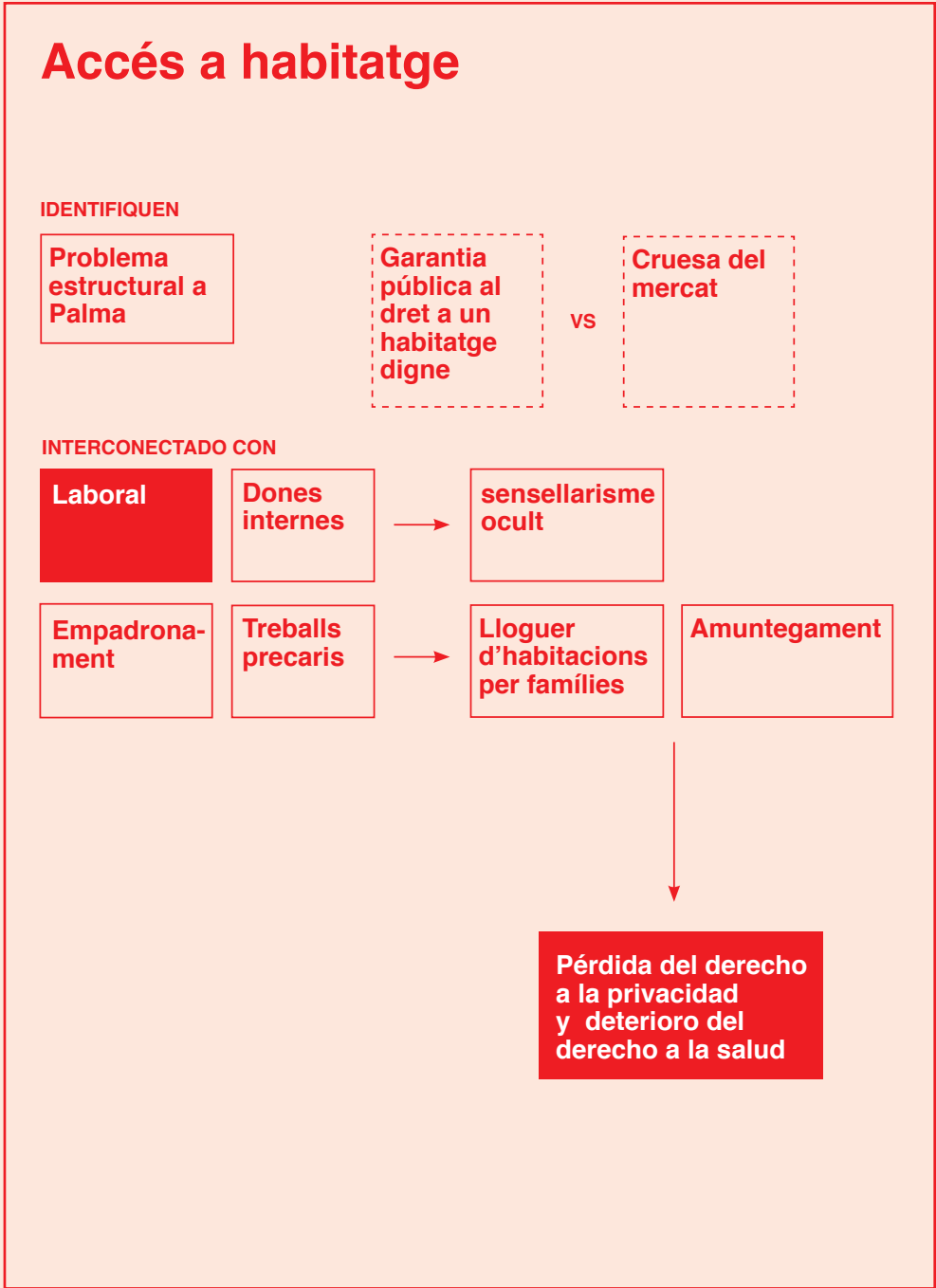
La vulneració de l'accés a l'habitatge està lligada a la vulneració d'altres drets com la privacitat, l'alimentació saludable o la salut. En relació amb aquest últim, les entitats manifesten que hi ha dones amb situacions realment delicades. Des de les organitzacions que les atenen s'apunta a recursos insuficients i totalment saturats. Les principals demandes de les dones són la targeta sanitària, salut sexual, salut femenina i atenció psicològica. Malgrat sol·licitar-se, es detecta la necessitat de treballar l'estigma associat a aquesta mena d'atenció perquè no generi reticències.

De nou, l'aparell complex desdibuixa als responsables de les vulneracions individuals dels drets que ocorren diàriament i que podem consultar a l'hemeroteca. La negació a l'accés s'amaga darrere dels múltiples i canviants condicionants —diversos a cada territori d'Espanya— que existeixen des de les diverses interpretacions i articulacions de restriccions del Reial decret llei 16/2012, de 20 d'abril, de mesures urgents per a garantir la sostenibilitat del Sistema Nacional de Salut i millorar la qualitat i seguretat de les seves prestacions.

És el cas de, per exemple, les recents negacions a l'accés en la població de Sineu a Mallorca o a la ciutat d'Eivissa, a dones migrants al·ludint els organismes municipals irregularitats administratives. Com l'amenaçada al pagament pels serveis prestats per motius de caducitat de l'anomenada OTA (targeta específica per a usuaris categoritzats com "sense recursos"), segons ha afirmat l'Àrea de Salut d'Eivissa i Formentera (ASEF). No obstant això, des de la Conselleria de Salut desmenteixen les traves en l'accés. Mentrestant, en aquests lapses, es dona la vulneració efectiva dels drets. En aquest sentit, cal destacar el treball de resistència, evidència i seguiment de casos individualitzats de la plataforma amb ja onze anys de vida amb el nom *Yo sí, Sanidad Universal* (Y sí sanidad universal 2023).

emigrades van estar més diagnosticades que les nascudes a Espanya, sent d'un 10,7%, gairebé tres punts percentuals més que en la població espanyola per a la primavera de 2021. Les principals raons són l'exposició més gran per les seves ocupacions, pitjors condicions de vida, habitatges pitjor condicionats i amb més amuntegament, així com menors recursos per a adoptar mesures preventives (Fundació Foessa 2022).

Figura. Mapa conceptual / **La visió de les institucions en la garantia d'accés – habitatge digne.**

L'any 2022 es va realitzar l'estudi sobre l'impacte de la COVID-19 en dones migrants del barri de Son Gotleu, Palma. Es tracta d'un dels barris que acull a més població migrant a la ciutat. Segons presenta en els seus resultats, durant el confinament, les dones van patir majors nivells d'ansietat i preocupació per la família del país d'origen i sobrecàrrega per l'augment de tasques domèstiques i de cura dels fills/as.

Després del confinament, la sobrecàrrega per la neteja i desinfecció de la roba i la casa els afecta perquè està associada al rol de la dona. A més, expressen dificultats per a poder continuar fent tràmits en línia. La bretxa digital i la falta d'informació dificulten l'accés a la salut (Bauzà, Guillón-Solà, i Arcia-Pazo 2022).

«En el COVID no hubo manera de hacer las cosas, yo no entiendo de internet» (Casiana)

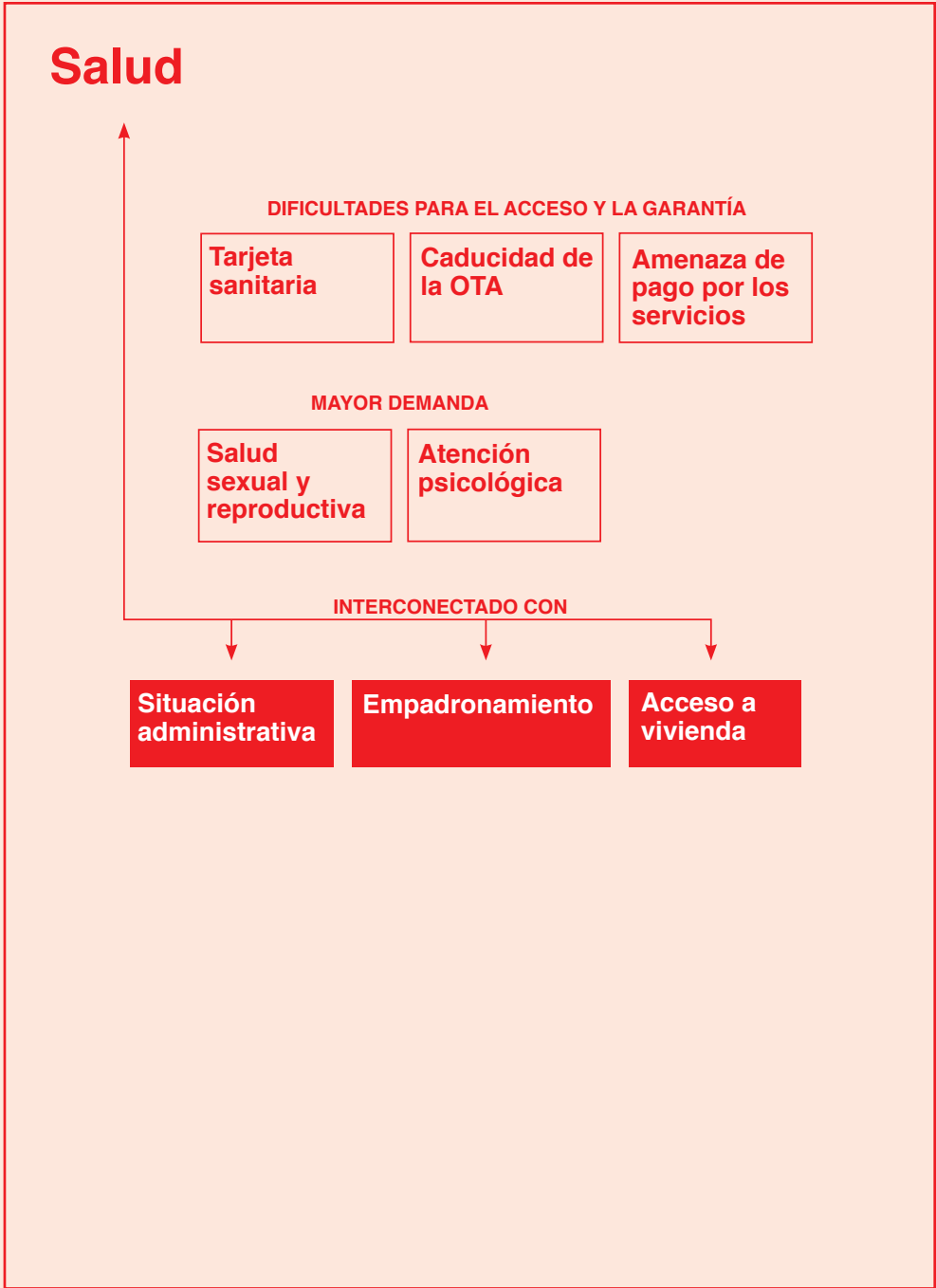
B. Els drets sentits

Les emocions que travessen els cossos de les dones tenen, en aquesta recerca, un paper essencial perquè alberguen la força transformadora per a reconnectar amb l'acció. Qualsevol procés de revisió de vulneracions pròpies o alienes, en matèria de drets o no, requereix fer del personal una pràctica política, aprenentatge extret del feminisme del segle XX.

Un dels mals que assota a la societat del nord global és l'apatia (Macy i Young Brown, 2003), la crisi de presència (Fernández-Savater 2011). Els moviments socials alerten sobre els perills de viure al marge del sofriment de vida en la terra. El turbo de capitalisme ens sotmet a rutines i temps frenètics on donar cabuda al patiment pot arribar a ser insostenible. Especialment, si mantenir la productivitat és essencial per a la sustentació econòmica de la família.

La contenció i individualització dels malestars són font de somatització. L'autogestió individual dels malestars és una estratègia política de l'agenda global colonitzadora i productivista, que margina la col·lectivització com a espai de, no únicament drenatge, sinó de germanor, empatia mútua i, per tant, de resposta a qualsevol dinàmica opressiva.

Figura. Mapa conceptual / **La visión de las instituciones en la garantía de acceso – salud**

Elaboració: Alianza por la Solidaridad

La sessió enfocada a indagar i col·lectivitzar els malestars s'ha basat en la dinàmica "El Mandala de la verdad" de Joana Macy, amb la intenció d'indagar en les nostres relacions profundes amb l'entorn i a fi de relacionar-se des de la compassió i el respecte. El mateix procés d'indagació és alhora part de l'impuls per a la reparació des del vincle generat en el grup.

La dinàmica treballa quatre emocions bàsiques de l'ésser humà: la por, la ràbia, la tristesa, i el buit.

1. El sentiment de por

Les dones han compartit una por concreta que apareix en el lloc d'origen quan es pensa en el mateix procés migratori. Són pors relacionades amb el desconegut, a acabar en llocs d'abús, a l'explotació o a la violència. Por a no entendre o desxifrar la cultura del país d'acolliment, les seves formes de relació, els intercanvis, els valors... Por de prendre decisions des de la necessitat i no des de la coherència amb una mateixa.

«Y en ese momento en el que tú estás en un límite. Si bien es cierto los conocimientos que tú tienes, tu educación que has recibido sea una instrucción básica o una instrucción superior, los pierdes porque está tu sentido de supervivencia, ¿no?» (Romina)

Les dones relaten les motivacions profundes dels seus processos migratoris, tots centrats en replantejar una forma de vida, però centrats en ella, mentre que, en moltes ocasions, la por de caure en el "bucle de la supervivència" es fa present i immobilitza.

Aquesta por és profundament limitant, traduïnt-se per exemple en una paràlisi que impedeix una normal exploració dels recursos accessibles i pròxims, així com farien en els seus territoris d'origen. A vegades, fins i tot, s'ha donat el cas de reclamacions de procediments o serveis que ja existeixen a Palma, però que són desconeguts. Les barreres a la participació s'analitzen més endavant en el present informe.

D'altra banda, ha emergit també la por a la no vinculació al territori i a no desenvolupar una xarxa afectiva de qualitat. Les líders que

han participat de les sessions promouen la mobilització des dels col·lectius en els quals participen per a visibilitzar-se a la ciutat, per a enfortir els seus llaços, protegir la seva identitat i oferir recer enfront de les injustícies socials que desintegren la vida. Malgrat això, moltes de les participants no pertanyen a cap col·lectiu o associació que els ofereixi aquesta sustentació ni han trobat com vincular-se. La immobilització generalitzada, tampoc ajuda al fet que existeixi diversitat en l'associacionisme formal o informal de la ciutat, sumant incertesa enfront del futur pròxim.

Existeix, al seu torn, una por específica de les dones que s'exposen. És el cas, per exemple, de les líders de les comunitats, que es troben en una situació controvertida entre el reconeixement social i la inestabilitat laboral i econòmica per sobreexposició. Segons les seves paraules:

«La nómina te corta la voz, se necesita un carácter fuerte y reivindicativo para ser referente de otras mujeres [...] Teníamos el evento que era importante porque lo habíamos organizado las mujeres [le pedí permiso a mi jefe, le dije] Yo voy a ir porque yo soy el líder de esta fraternidad. [Y él me dijo]. Pero es que las cosas de hobby no se aceptan como un permiso. Eso me dolió.

¿A quién voy a engañar con una nómina si no voy a poder decir por lo que tanto estoy luchando? ¡Madre mía! ¿Será posible? Así que ni modo. Lo siento mucho. Pero no, no va con lo que yo creo. La coherencia» (Casiana)

La por pren forma en la incertesa de si algun dia la societat que els envolta serà capaç de reconèixer, de manera igualitària, les seves trajectòries vitals, experiències i coneixements tècnics.

«Sí, bueno, me siento frustrada en el sentido que no pude desarrollarme profesionalmente» (Elia)

Desgraciadament, les pors, semblen no dissoldre's amb el pas dels anys, excepte per a les dones que pertanyen a comunitats molt estructurades, com les religioses. És un resultat cru el fet d'haver pogut percebre en el grup que moltes de les pors d'una persona nouvinguda, romanen o fins i tot augmenten, anys després de disposar de nacionalitat.

D'aquest fet es desprèn, una vegada més, la naturalesa racista opressora de les ciutats i la incapacitat dels serveis públics d'acompanyar amb garanties a les persones emigrades. Cal destacar en aquest punt de la dinàmica la reacció de sorpresa per part de les dones amb menys temps a Palma, i el xoc natural contra les seves expectatives o amb el que caldria esperar de companyes més assentades en el territori.

Una altra por concreta que es recull en la dinàmica es desprèn de les limitacions a la lliure circulació entre països. La por i la culpabilitat a no estar a prop dels seus éssers estimats en etapes vitals importants com a defuncions, malalties, celebracions o ajudes a la criança.

«Mi familia que hace cuatro años ya no los veo. O sea, como que, si le llega a pasar algo a mis padres o mis hermanos, yo no pueda viajar. Es un viejo deseo que todos pasamos. Porque ya mi abuela murió, la que me crio, y yo estaba aquí. Fue un proceso muy difícil» (Martina)

2. El sentiment de ràbia

Des de la por, com un sentiment amb caràcter anticipatori, moltes dones, després de la discriminació, la infravaloració i la coacció, transiten cap a la ràbia.

Aquest sentiment està lligat a la incomprensió i, amb freqüència, a la comparació amb altres dones o famílies locals. De nou, la falta d'informació juga un paper crucial a l'hora de vehicular aquest sentiment. Les dones relaten la ràbia relacionada amb episodis de discriminació concrets, per exemple, en el laboral:

«Yo soy una profesional. Fui en mi país la única mujer de mi provincia a asumir una gerencia comercial de una emisora de televisión. O sea,

yo tengo mis cualidades, pero tengo esto que me impide avanzar.

Y eso me da mucha rabia. Eso me da mucha rabia por no poder hacer lo que me gusta, lo que quiero» (Paula)

«Por ejemplo, yo tengo una licenciatura en Argentina, a mí me hicieron aquí la homologación, pero no es la equivalencia, porque eso sería igual a un título de grado. Eso sí, hice cinco años y me hicieron un título de tres, o sea, ya de por sí se desvaloriza la educación, cuando mundialmente la universidad pública en Argentina está por muy por encima a la universidad española y sin embargo me sacaron dos años. Yo entiendo que el plan Bolonia es una mafia y todos te hacen hacer un posgrado y toda la movida, pero ya de por sí, en esas cosas te hacen sentir inferior» (Guadalupe)

Destaca, per exemple, alguna estratègia relatada per les dones entrevistades al voltant de com aquesta ràbia a l'àmbit laboral és vehiculada.

«Es la única forma que podía ejercer mi trabajo de trabajadora social en un voluntariado. Desarrollar tu profesión. No te pagan, pero haces una labor con la que te identificas y es satisfactoria para una porque se siente bien» (Luciana)

També existeix una ràbia contra un sistema estructural racista, menys concreta, cap a l'explotació econòmica, la segregació social i la destrucció física, en general.

«[...] siento mucha rabia. He sentido mucha

rabia por ser discriminada simplemente por venir de otra nación, de otra cultura, otros valores, otros principios...» (Paula)

Les dones expressen ràbia quan experimenten, des de les seves històries de vida, una evidència viva de la falta de mecanismes i garanties de l'Estat a l'hora de complir amb els DDHH. D'una banda, algunes expressen impotència i també ràbia quan es fan conscients del seu grau d'informació al voltant d'aquests; per l'altra banda, senten ràbia de saber que difícilment, encara que establerts de manera formal en els cossos jurídics, això serveixi d'alguna cosa. Particularment, algunes desconfien, fins i tot, de la capacitat de les seves companyes de col·lectiu a l'hora d'organitzar-se per a una reivindicació efectiva dels seus drets. En aquesta part, es genera un xoc distòpic. De què em serveix conèixer-los si no puc gaudir-los? De què serveix conèixer la vulneració si no existeix una esperança clara d'articulació de denúncia? Segons les seves paraules, són drets efectius únicament per a uns certs estrats socials.

«Tengo la tendencia a pensar no solamente en mí, sino en lo que me rodea. Y entonces lo que me rodea no me gusta. Y eso hace que nos influya en el estado de ánimo en la salud, en los derechos sobre todo [...] esa realidad al ver que no voy a poder cambiarla porque hace falta que seamos conscientes de que nos tenemos que unir, que tenemos que trabajar desde lo colectivo, desde lo comunitario y ver que eso no es posible. Eso a mí me genera mucha rabia» (Daniela)

«Lo que me da rabia es que yo tengo conciencia de mis derechos. Yo sé que tengo derecho a muchas cosas, pero no hay nada que me garantice que los hagan cumplir» (Camila)

Quan comparteixen els sentiments en relació amb la ràbia, les dones empatitzen apuntant a aquest sentiment com compartit amb altres

dones i homes no-migrants, però que sofreixen la pressió residencial, la precarietat laboral o la falta d'informació, entre altres. Reflexionen, en addició, que part de la ràbia d'aquests col·lectius enfront del conjunt de malestars, juntament amb la manca de la seva gestió col·lectiva, pot explicar, encara que només en part, la canalització d'aquest sentiment contra les persones d'origen extracomunitari.

3. El sentiment de tristesa

Després de la por o la ràbia, amb freqüència en meitat o després d'un procés migratori, aflora la tristesa. Les dones recorren diversos processos i opressions generadors d'aquest sentiment, connectant en la sessió, no únicament amb la seva vivència personal, sinó amb la situació de les dones migrants com a col·lectiu.

Parlen de processos socials, també percebuts per elles com el descoratjament generalitzat per la desconexió entre les persones, la deshumanització, l'individualisme, els cors freds i la competitivitat, la maldat, la persecució de l'èxit a qualsevol preu, l'extractivisme, el maltractament, els abusos, la injustícia social encarnada, la falta de temps, l'esdevenir polític del futur govern. Els valors del respecte, l'empatia i la col·laboració se senten trencats.

En aquest moment, el grup connecta amb els discursos i narratives del llavors actual equip de govern local, ple d'elements de sobre compensació de manera superficial, que finalment es van traduir en utilitarisme electoral i un desinterès radical. De manera concreta, refereixen l'interès específic de la classe política en dones migrants líders a l'hora d'aconseguir vots per a les eleccions i el poc interès real a conèixer a les comunitats, les seves dinàmiques i accions.

La falta d'un interès sincer per part dels partits polítics cap a les associacions migrants i culturals assota amb desil·lusió. Les dones indiquen haver estat utilitzades per a obtenir vots. Aquests no han acceptat les invitacions per a conèixer les associacions ni han complert les promeses fetes.

Aquesta temàtica, que genera en el grup un sentiment mixt entre ràbia i tristesa, deriva en la participació de les persones migrants en els grups polítics, que és considerada com una estratègia a tenir en compte.

*«Y la participación de personas inmigrantes
en los partidos políticos es muy contada.*

Y creo [...] ahí es donde habría que incidir porque estamos viviendo aquí, estamos en una situación de vulnerabilidad, de precariedad» (Daniela)

La mercantilització de les relacions i l'intercanvi deshonest entre els agents socials i el col·lectiu de dones migrants genera, per tant, tristesa. Especialment, les participants col·lectivitzades al·ludeixen al fet d'haver d'estar sempre "en guàrdia" o "en resistència", preocupades més per quin ús faran de la seva participació en lloc de gaudir lliurement de l'ocupació dels rols de visibilitat.

L'agenda política té la protecció de la dona i la defensa dels seus drets com a objectiu essencial, no obstant això, no existeix segons elles una mirada interseccional real.

Finalment, apareix l'element de la distància amb les xarxes afectives que les dones deixen en els seus territoris de partida, especialment per qui ha arribat fa menys temps.

«Eso es algo que uno, cuando sale de su país, deja los afectos» (Helia)

4. El sentiment d'anhel

Existeix una certa sensació de buit respecte a l'esforç que cada dona fa, de manera individual, per a sostenir les dificultats quotidianes i “tirar endavant”. D'aquí, la necessitat de compartir les dificultats, però també els somnis, els desitjos i les il·lusions. Anhelen també, deixar d'emetre judicis entre elles i cap a elles mateixes, que a vegades apareixen com un automatisme que acaba generant més individualisme. Des d'aquest buit reclamen una sororitat viscuda, no teòrica.

Crida l'atenció, en el treball de la dinàmica, la directa connexió amb un anhel des d'elles i cap a elles, després d'haver recorregut sentiments que tant tenen a veure amb processos dels quals, majoritàriament, existeix un gran component de subjecte passiu.

Existeix una profunda enyorança per la xarxa familiar que s'ha quedat al país d'origen i s'espera l'arribada del dia en què sigui possible el retrobament. En parlar de la família a Mallorca destaca la relació amb fills/es com a font d'esperança i felicitat. També com a motor energètic per a defensar la vida i connectar amb el benestar o bon viure. La tendència del grup és que el lema de “jo puc” pugui col·lectivitzar-se en un “nosaltres podem”.

«Mi sueño sería tener un espacio seguro para todas nosotras, donde nos podamos escuchar y podamos hablar de todas aquellas cosas que nos preocupan y no solamente de lo negativo, sino transformarlo en positividad» (Daniela)

Sentiments

Por

- El que és desconegut
- Propi procés migratori
- L'exploació
- Violència
- Bucle de supervivència
- Pèrdua de valors/coherència
- No consolidar una xarxa de suport i cures/vincles

Ràbia

- Racisme i discriminació
- Manca de mecanismes per la garantia efectiva de drets
- Infravaloració
- Coacció
- Pocs coneixements sobre drets
- Manca d'informació
- Pressió sobre l'habitatge
- Precarietat laboral

Tristesa

- En el propi procés migratori
- Situació personal
- Situació de les dones migrants com a col·lectiu
- Desconnexió entre les persones
- Deshumanització
- Manca de temps
- Individualisme, extractivisme, maltractament i abusos
- Injustícia social
- Utilitarisme electoral

Anhel

- Poder compartir les dificultats i els somnis
- Tirar endavant
- Sororitat viscuda
- Retrobada
- Defensar la vida, el benestar i el bon viure.

C. Participació i ciutadania

La participació política és qualsevol acció realitzada per un individu o grup amb la finalitat d'incidir en els assumptes públics. Inclou totes les activitats voluntàries exercides per la ciutadania de manera individual o col·lectiva, espontània o planejada, convencional o no convencional, que busquen influir directament o indirectament sobre la societat en diferents àmbits i nivells: la participació és un procés que vincula a subjectes i grups. A més, la participació implica ser coagent, cooperant, coautor, corresponsable (Gabriel, M. 2015).

Un dels factors que determinen la participació és la sensació de privació relativa —la diferència entre el que un té i el que un creu que mereix—. Durant l'anàlisi de la participació de les dones emigrades, aquest aspecte cobra molta rellevància.

En general, les dones tenen una participació menor que els homes en termes convencionals per diferents obstacles associats al gènere com el sostre de vidre¹, sostre de ciment², sòls enganxosos³ i sostres de bitllets⁴. En aquesta recerca han aparegut, explícitament, els dos primers.

«He estado en partidos políticos y es muy complicado. No solamente el hecho de la participación, sino que te escuchen y que entiendan que las reflexiones políticas que puedes hacer vienen dadas por que vienes de una realidad. [...] Y luego que en el tema político, ya sea a nivel de partidos políticos, ya

1 Pràctiques i regles no escrites, que són invisibles, que es troben dins de les organitzacions (polítiques, socials, econòmiques, educatives) i que limiten l'ascens i desenvolupament de determinats individus i grups en l'estructura organitzativa. En els estudis de gènere, es refereix a les dificultats vetllades que enfronten les dones en el desenvolupament de la seua carrera professional.

2 Barreras autoimpuestas que limitan el desarrollo personal y/o profesional, y que tienen que ver con la falta de confianza y con el miedo a hacer algo. En los estudios de género, se refiere a las percepciones que tienen las mujeres sobre sí mismas.

3 Barreres autoimposades que limiten el desenvolupament personal i/o professional, i que tenen a veure amb la falta de confiança i amb la por de fer alguna cosa. En els estudis de gènere, es refereix a les percepcions que tenen les dones sobre si mateixes.

4 Té a veure amb les dificultats que tenen les dones per a accedir a recursos monetaris i/o monetitzables (diners, béns, humans) quan volen fer política (per exemple, quan es presenten a una candidatura a un càrrec de representació popular).

sea en en organizaciones sociales, la opinión de una mujer, y más si es una mujer inmigrante, es como si te escucharan pero después ves que no, no es tal» (Daniela)

«Para mí las asociaciones de padres de familia en los colegios son un escenario súper potente donde decidimos cosas. Yo era la única que no era española o mallorquina y también sentí que fue muy complejo posicionar la voz, una postura y terminé, reconozco, como un poco como silenciando y como cerrándome» (Mariana)

En un país on les dones emigrades o racialitzades, no-blanques, no ocupen quotes i rols de poder suficients per a influir en les grans narratives que atorga el patriarcat i el capitalisme — propietàries d'empresa, acadèmiques, polítiques o funcionàries d'alt rang— el context COVID ha interseccionat amb unes dificultats en termes de participació, politització i col·lectivització, ja per si mateix minoritàries, situant-nos l'any 2023 en un context de retrocés substancial de la mobilització tant des del tercer sector professional, de les seves bases, així com des dels col·lectius coliderats per dones emigrades.

Podríem dir que, com en altres fronts, la diversitat de subjectes polítics acaba per dissoldre's perquè la falta pressupost, temps i forces es tradueix en una manca d'espais de discussió, visibilització i debat. Així com altres col·lectius, la dona emigrada com a col·lectiu amb opressions concretes, acaba agregant-se a col·lectivitats més genèriques en l'opinió pública. Desapareixent així, debats centrals com la interseccionalitat.

«Participación y ciudadanía: puede que uno habilite al otro o lo cancele porque hay cosas que se pueden ejercer y otras no [...] Un primer impedimento para sentirse parte es la Ley de Extranjería» (Daniela)

Amb aquestes paraules s'obre el debat sobre quan aquestes dones poden sentir-se ciutadanes i, des d'aquí, participar en la comunitat sense por. També es varen ressaltar els diferents matisos en la concepció del concepte a Amèrica del Sud i a Espanya. S'identifica com un escull cultural propi de les diferències idiomàtiques i com un impediment a l'hora de desenvolupar una comuna percepció positiva sobre els intents de participació en la ciutat de Palma.

Tal com s'ha vist en apartats anteriors d'aquest diagnòstic, la situació administrativa migratòria, la interlocució amb administracions públiques més o menys sensibles, la por i la manca d'informació estan associats directament i fortament a les possibilitats i els llocs de participació política i a la percepció de riscos associats a cada acció pública o activitat, sigui entesa com a política, o no.

«O sea, cuando llegué me decían que no, porque mucho ojo con las peleas o estas cosas. No, no participé de estos lugares porque pues la pueden deportar y la pueden llevar para su país. Y yo ya me abstuve de muchas cosas de participación» (Yanelis)

Lamentablement, en alguns casos, disposar d'una situació administrativa regularitzada segueix sense millorar la percepció sobre la garantia de drets: l'experiència subjectiva continua estant afectada per un racisme estructural articulat en discriminació sistemàtica, que tanca el cercle en un autojudici que redefineix una vegada i una altra al subjecte en la seva condició de diferent, de migrant.

«Llevo 18 años aquí. Yo llegué soltera, sin hijos y sin nada. Y como ella dice, yo me la he peleado para llegar al dos —pocas veces siento mis derechos garantizados— porque la ley está muy bonita y estricta, pero a la hora de ponerla en marcha para nosotros, aunque yo tenga nacionalidad, sigo siendo emigrante. Sigo comiendo mierda, así de claro, porque si yo entro a un trabajo soy la menos favorecida [...]» (Casiana)

A través de les dinàmiques realitzades en el grup de reflexió, s'observa com la participació convencional de les dones es realitza a través de canals institucionalitzats, com, per exemple, votar en processos electorals, realitzar voluntariats, signar en una recollida de signatures i col·laborar amb associacions i/o grups d'acció ciutadana o contactar i col·laborar amb partits polítics. En qualsevol cas, el grup va i torna en el seu discórrer narratiu a les diferències i dificultats derivades de la situació de la regularitat o irregularitat administrativa.

Aquesta darrera forma de participació⁵ és la pitjor valorada. El grup va expressar insatisfacció perquè hi ha membres que diuen haver estat utilitzades en clau electoralista o menyspreades en les nombroses invitacions a actes de promoció cultural que han realitzat a la ciutat. Aquest fet ha socavat la motivació per a continuar establint llaços entre les parts. Malgrat no ser la majoria d'elles les que diuen haver sofert el que perceben com un menyspreu, les altres ho acullen com un procés propi, gens aliè.

«O sea, trabajamos muchísimo. Ese partido ganó, pero cuando ganó nosotros ni existíamos. Les pedíamos cita todo lo que nos prometieron a la asociación, nada fue cumplido. O sea, que prácticamente seguimos en la misma situación. No existimos» (Paula)

Destaca el fet que cap participant ni cap entitat hagi esmentat la cessió de vot com a participació política enfocada a la garantia de drets.

D'altra banda, el voluntariat és una activitat que ajuda a connectar amb les destreses laborals, a contribuir a la comunitat des de l'agraïment. També a aconseguir contactes a través dels quals assentar-se, pertànyer, crear xarxa i moure's. No obstant això, algunes entitats poden estar utilitzant aquest voluntariat com un recurs per a cobrir necessitats tècniques que haurien d'ocupar amb llocs de treball.

«Ya cuando poco a poco me fui involucrando más y conociendo en qué podía participar y

5 Colaborar con partidos políticos.

qué no me iba a afectar, pues eso hizo que también comenzara a hacer voluntariado. Comencé a participar en diferentes asociaciones y eso ha hecho que también despertara esa parte de ver en qué puedo participar, pero ¿Y si pasa la policía?» (Yanelis)

En el grup, es fa de nou evident la percepció de trencament i falles en els canals i estratègies de comunicació des de l'Administració i algunes organitzacions cap al gruix del col·lectiu. Si bé la disposició de les participants és plena a debatre en com arribar a millors vies, les dues parts semblen ser conscients de què disposen de limitacions perquè persones amb majors dificultats i quotidianitats més complexes puguin accedir a la informació i, per tant, a la participació efectiva.

«yo voy generando información y de hecho creé un grupo de entidades que se supone que a su vez lo comparten en su comunidad. Y bueno, voy generando información [...] para población inmigrada o general. Lo voy poniendo en los grupos. Lo que pasa es que luego [...] no llega a todos los que podría llegar porque esa información se la quedan los que llevan la asociación» (Leticia. Técnica)

En el debat, una tècnica de l'Ajuntament atribueix aquestes falles al fet que no s'està donant com s'espera la difusió o l'efecte altaveu multiplicador cap a "les bases" i col·lectius relacionats, una vegada que la informació arriba a les seves coordinadores o coordinadors. Per part seva, les dones refereixen una falta de tacte, consciència dels privilegis que el funcionariat posseeix, en tractar amb les persones estrangeres, faltes a l'hora d'adaptar el llenguatge més enllà de l'idioma a fi de fer accessible i comprensibles els serveis. Algunes coneixen les eines formatives que el mateix Ajuntament disposa per a les i els treballadors, però diuen semblar-los insuficients. Les tècniques queden obertes, també a la seva pròpia revisió:

«El funcionario debe de tener un poco más de empatía para que la gente pueda entrar. Mi nacionalidad yo lo sé que es muy difícil, sobre todo en la cultura quechua y aymara. Madre mía, es muy difícil de entrarle, pero una vez dándole con cuchara y como toca, la gente llega a entender.» (Casiana)

«Y la participación yo no la entiendo como una búsqueda que surge de una necesidad individual, sino de la inquietud colectiva de hacerse, de sentirse parte de. Yo esto, en general, no lo veo. [...] Pero bueno, en general, a lo mejor falta información para saber canalizar toda esa inquietud que tienen de manera más práctica, más eficiente, que me parece normal y que es un trabajo que también nos corresponde a nosotros ¿no?» (Leticia Técnica)

Així mateix, les dones destaquen l'oportunitat que resideix en la relació, en el moment de la trobada de la usuària del servei i persona de referència per part de l'Administració, com un moment clau en l'apoderament i acompanyament cap a una participació efectiva.

Pel seu costat, les tècniques, que caracteritzen la participació en dues categories segons l'objectiu, particular o comunitari, expressen la percepció de por per part de les dones en qualsevol d'elles, especialment per a totes aquelles que encara no han pogut regularitzar la seva situació administrativa.

Tots dos grups coincideixen que a mesura que la xarxa social de suport s'amplia, es coneix l'entorn administratiu i cultural i la situació es regularitza, augmenten tant els nivells com els espais de participació. Participar potència el sentiment de pertinença en el lloc d'acolliment.

Un espai de participació reconegut pel grup de dones com a valuós han estat les xarxes socials. Aquestes són considerades un bon altaveu per a col·lectius i associacions, ja que atorga anonimat a testimoniatges o denúncies particulars. Una altra via d'acció telemàtica

va ser la de l'ús d'algunes aplicacions web de fòrums en línia en les pàgines de premsa digital, que també permeten l'anonimat. Així mateix, la majoria d'elles consideren adequada la incidència a través de grans mitjans de comunicació tradicionals com la televisió.

En qualsevol cas, apareix de nou la por a l'estigma, a la sobreexposició i a la necessitat de visibilitzar-se per a igualar-se als altres ciutadans.

«Yo no aposté en aparecer en los medios, ni en las redes sociales, ni en los mítines, porque hay un lado muy farandulero. Aquí la idea de que tenemos como un estereotipo de migrante que aparece en medios, genera una polémica y es que entras en el estereotipo de migrante que viene a saquear al país y a sacarle el trabajo a los demás. Y yo es lo contrario que quiero lograr. Yo lo que quiero es ser un ciudadano, igual que cualquier otro que quiere ejercer sus derechos» (Guadalupe)

En relació amb la participació des de col·lectius més o menys estructurats, formals o informals, aquests no tenen com a objectiu directe la defensa dels drets dels seus integrants davant els qui els vulneren, sinó tractar de brindar una xarxa de suport i ajuda per a defugir i defensar-se parcialment d'aquestes vulneracions, més dedicades a satisfer necessitats de subsistència pel que fa a sostre, alimentació, afectes i identitat. Entre elles identifiquen la importància de pertànyer a aquestes xarxes, i els seus efectes positius en les segones i terceres generacions. Assenyalen una major solitud no desitjada de les dones que per qualsevol motiu no estan dins d'aquests circuits.

«Las asociaciones aquí en la ciudad se asocian claramente con la participación de personas migrantes, pero que no necesariamente tienen esta vocación de visibilizar, de denuncia feminista, de derechos, sino que tienen otros intereses un poco más, de posicionar la cultura,

de visibilizar un folclor, de generar espacios, de compartir. [...] algunas de las asociaciones sí que están lideradas por mujeres, pero que no necesariamente hagan una abogacía por el derecho de las mujeres» (Fernanda. Técnica)

Destaca en el grup la valorització de les associacions de dones que promouen la socialització de la seva cultura i folklore, i el foment de relacions interculturals amb altres expressions que es donen a Palma. Per a elles, aquesta riquesa de coneixements i tradició són una oportunitat i un canal de presentació a la població local, on perceben que poden oferir, ensenyar i compartir.

«Me gusta mucho trabajar en la parte cultural intercultural también, pero mi vivencia es a través del folclor. Por eso digo cultural. Tengo aquí un grupo de folclor colombiano, pero también hecho folclor mallorquín, porque ha sido mi manera de un poco integrarme con lo que me gustaba» (Alba Luz)

No obstant això, segons elles comparteixen, per a escalar en les accions més enllà de la multiculturalitat i les activitats en els marges, això és, cap a una veritable interculturalitat, és necessari un compromís polític i tècnic molt més contundent i una coordinació transversal als diferents nivells de competència de l'administració. Una participant refereix una discussió amb una tècnica de l'Ajuntament de Palma:

«Cada vez que nosotros presentamos una danza al público que nos cuesta muchísimo que nos den un permiso. Yo el otro día me enfadé con alguien de aquí porque le digo: —tanto apoyo a la mujer, tanta promoción y tanta historia, y a la hora de la verdad nos cierran la puerta en la cara» (Casiana)

En aquest aspecte, més enllà del present estudi, existeixen autors que denuncien l'enfonsament de les nacions en l'interès de la promoció d'una veritable interculturalitat. És a dir, la diferència és acceptada i promocionada per les nacions sempre que actuï en benefici de la societat capitalista. Una vegada aconseguit aquesta fita en l'actual societat globalitzada, sembla perdre la força i l'interès que ha tingut en dècades anteriors (Estrach 2001).

Una estratègia adoptada i manifestada en el grup de discussió, tracta de l'assimilació del ball de bot grups folklòrics no-locales, performance presentada al públic en mallorquí com a mostra de deferència. Parlar català facilita les relacions amb la comunitat local i, per tant, trenca les limitacions associades als prejudicis.

«Pero fue bailar un bolero. Luego di el agradecimiento por la invitación y pedí disculpas si no lo bailábamos bien. Pero era un homenaje y era una forma de amar las tradiciones de aquí. ¡Bueno, eso fue hablar toda la semana de nuestro baile mallorquín! no de la cumbia de que bailamos una jota y y tener este gesto de como introducirse un poco en la mallorquinidad nos abre puertas a otros lugares» (Alba Luz)

«Yo presento mi asociación en mallorquín, si ya me los gano sí doy las gracias y hago la intro» (Alba Luz)

Entre elles comenten com s'activen de manera desigual les discriminacions en les diferents trobades o festivitats amb locals. Les celebracions amb menys càrrega tradicional i de participació més cosmopolita semblen ser més amables.

«Ahora ya que tengo el NIE. Ya puedo ser una persona. Ya dejó de ser un bicho, un bicho raro y me fui a un grupo para poder ponerle a mi hijo de castellers y eran todos gente de aquí de pueblos y tal [...] Bueno, la cuestión es que yo intenté integrarme un poco, pero ni mi hijo ni yo, ni nada» (Ximena)

«Capaz que no hay que ser tan kamikaze y no ir tan a lo tradicional y hay que buscar algo más intermedio. [...] Yo por ejemplo fui a una asociación que hace la fiesta de agua de Canamunt i Canavall. Bueno, pidieron voluntarios. Me presento, soy argentina. O sea, le dije pueden hablar catalán, yo los entiendo, pero no puedo responderles. También es encontrar una manera de que sepan que hay buena voluntad» (Guadalupe)

Totes les dones creients del grup que participen en espais col·lectius de feligresos com a associacions, grups parroquials i altres organitzacions es presenten des de l'agraïment i relaten experiències diferencial i profundament positives amb el seu entorn social i institucional.

En aquesta valoració no influeixen la situació administrativa, el temps de residència a Palma, ni les competències en català. Els temples físics, són considerats llocs en els quals trobar suport mutu, respecte i valorització de la persona. Que aquests grups facilitin el gaudi d'uns certs drets, com el de participació en la governança dels processos socials que configuren el seu quotidià —encara que no estiguin garantits— disminueixen considerablement algunes dificultats pròpies del procés migratori, segons les participants del grup.

A vegades, aquesta sembla una garantia virtual que podria desarticular al subjecte polític, això és, afavorint la no contestació o no col·lectivització de la vulneració per no percebre-ho així i entrenar una mirada esbiaixada, també, del seu entorn. No obstant això, algunes de les dones han relatat comptar amb el suport de comunitats religioses en la seva arribada a Palma, no trobant-se afiliades en l'actualitat. En qualsevol cas, és compartida la idea que tenir aquestes xarxes de suport facilita l'arribada al territori, almenys, en les etapes inicials.

*«¿Sientes tus derechos garantizados?
Pues no me lo había planteado nunca» (Martina)*

Malgrat no tenir una situació regularitzada. Malgrat treballar en l'economia submergida sense cap mena de seguretat laboral. A pesar d'haver arribat sense contactes a la ciutat. Tot i relatar situacions de discriminació i violència en la seva quotidianitat; les dones, no sols sobreviuen, sinó que cuiden i sostenen.

Avui, a Palma, les ONG que treballen amb persones migrants, corroboren les dades europees i nacionals respecte a les vulneracions, dificultats i traves que sofreixen les dones nascudes a l'estranger. Malgrat treballar promociant l'autonomia i emancipació de les dones, han hagut de prioritzar les ajudes directes per a accelerar els processos de protecció urgents que posaven en perill la seva vida i la de les seves famílies.

Les condicions i moments vitals marquen la forma i les motivacions per a participar. En els següents testimoniatges queda reflectit com els condicionants relacionats amb la subsistència i les necessitats vitals fan gairebé impossible que puguin exercir una participació política i ciutadana real a través d'aquestes organitzacions. Moltes d'elles es troben en situacions de supervivència i amb les necessitats bàsiques no cobertes.

«Y dado que estamos en exclusión severa, es más difícil la participación» (Cati. Técnica)

De fet, la participació en alguns espais pot, fins i tot, no ser voluntària, sinó estar lligada a la resolució de necessitats immediates:

«Yo creo que muchas veces vienen a la charla informativa con la esperanza de tener un contacto directo con la trabajadora social [...] Yo creo que muchas veces vienen primero a por mí porque piensan que ya tendrán un acceso más directo y no tiene nada que ver» (Xisca. Técnica)

La participació ideal contempla una relació horitzontal, on la igualtat d'oportunitats i el respecte a les diferències existeixi. No es tracta d'integrar la minoria en la majoria, sinó de comptar amb totes les parts per igual per a aconseguir solucions reals i efectives

a situacions complexes, aconseguint així escenaris creatius que superin les lògiques dominants. A continuació, s'observa com algunes propostes plantejades van en aquesta línia, malgrat no fer-se efectives, en la majoria dels casos.

*«Se planteó el interés de contar con mujeres migrantes como trabajadoras en espacios y administraciones públicas. Su presencia facilita el acercamiento de las mujeres a dichos lugares, porque conlleva una mayor facilidad en la comunicación y comprensión de las experiencias vividas»
(Mercedes. Técnica)*

La majoria de les organitzacions plantegen iniciatives basades en formacions, tallers i activitats comunitàries que motivin a les dones migrants a formar part de la comunitat i a donar a conèixer els recursos i serveis als quals poden acudir. Com ja s'ha vist abans, en alguns casos el desconeixement de l'idioma també pot ser un condicionant per a la participació. Les respostes als qüestionaris que han emplenat les entitats i serveis apunten al fet que es realitzen sense coordinació entre ells. Això pot estar transmetent cert desordre i generant duplicitats i infoxació en el públic destinatari.

*«Se desarrollan sin coordinación»
(Antonio. Técnico)*

Les dones posen el focus i mostren desconcert quan les institucions defineixen com a participació l'assistència a tallers i formacions que elles mateixes no han sol·licitat, però als quals, a vegades, es veuen forçades a assistir per por de no trencar el vincle amb l'entitat i, amb això a acomiadar-se de les expectatives dipositades en l'organització.

«Y normalmente, cuando terminan el taller, ellas lo dicen, que les ha gustado mucho y que se han sentido bien en el grupo y que les ha ido bien. Pero no es que sea una cosa que ellas

pidan o demanden» (Ruth. Técnica)

Valoren contràriament que, en altres ocasions, aquestes formacions sí que tenen un caràcter emancipatori, perquè reben informació que els permetrà prendre decisions i moure's dins de la ciutat i les seves institucions. De nou, es fa notar una falta en les estratègies integrades de comunicació i la falta de creativitat per a arribar al públic objectiu.

«Y luego, en el tema de la salud [...] les ofrecemos también tres charlas más, y una de ellas es de salud que vengan a conocer. Les invito ir al centro de salud Escuela Graduada. Para charla informativa de cómo funciona el sistema sanitario español» (Xisca. Técnica)

«Sí, sobre todo en el tema de la prostitución. Hay un taller en el que se entra todo esto un poco viene la policía y también les explica, de cómo el tema de denuncias todo esto. Así que sí que se habla» (Ruth. Técnica)

Per part seva, l'organització comunitària i veïnal de les dones migrants ha estat fonamental per al desenvolupament de les nostres ciutats i en la definició de l'ús dels recursos i la utilització de l'espai urbà. Les organitzacions de dones migrants són un element fonamental en la configuració dels principals barris que acullen a més població emigrant com són, per exemple, Son Gotleu i Pere Garau.

Aquestes, a partir de les seves líders, actuen com a intermediàries amb les autoritats, generant espais d'intercanvi i gestió de serveis i al mateix temps que constitueixen un espai de formació, intercanvi de sabers i espais de trobada amb altres associacions. Les seves lògiques són col·lectives i s'emparen a reivindicar aspectes que afecten el col·lectiu, amb la intenció de millorar la qualitat de vida de les famílies que habiten el barri.

«No hay nada, nadie que acoja nuestras propuestas. Una de las propuestas que hicimos (al anterior alcalde) fue ampliar la hora de

*atención del centro de salud, porque antes solo funcionaba hasta las 3»
(Awa. Lideresa)*

Aquest relat vincula amb l'experiència narrada en el grup de dones. Les líders prenen part en el contacte amb partits polítics per a defensar les seves necessitats, però quasi no se senten escoltades i reconegudes. Des de les associacions de dones migrants es fomenta l'intercanvi i es treballa per a la incidència social i política.

«El objetivo de la asociación agrupar para que si uno tiene problemas sepa dónde dirigirse y el papel que nosotros estamos jugando hasta ahora es ser el intermediario entre las autoridades de Baleares y los inmigrantes. [...] Todos los problemas que tocan a los inmigrantes que llegan a España. Es un asesoramiento en todos los sentidos: inmigración, ley de extranjería, como tener los papeles. Cómo hacer para tu vivir en España, porque las culturas son diferentes» (Jaineba. Lideresa)

Els espais informals entre les dones migrants constitueixen espais on es configuren vincles emocionals que afavoreixen l'intercanvi d'informació sobre recursos i serveis, suport en les cures, espais de suport psicoemocional i escenaris de trobades, espirituals, reivindicatius i lúdics festius. Existeixen, a més, iniciatives privades sense ànim de lucre que fomenten l'intercanvi i la participació com la Plataforma de la Immigració de les Balears o el projecte de premsa les Balears Sense Fronteres.

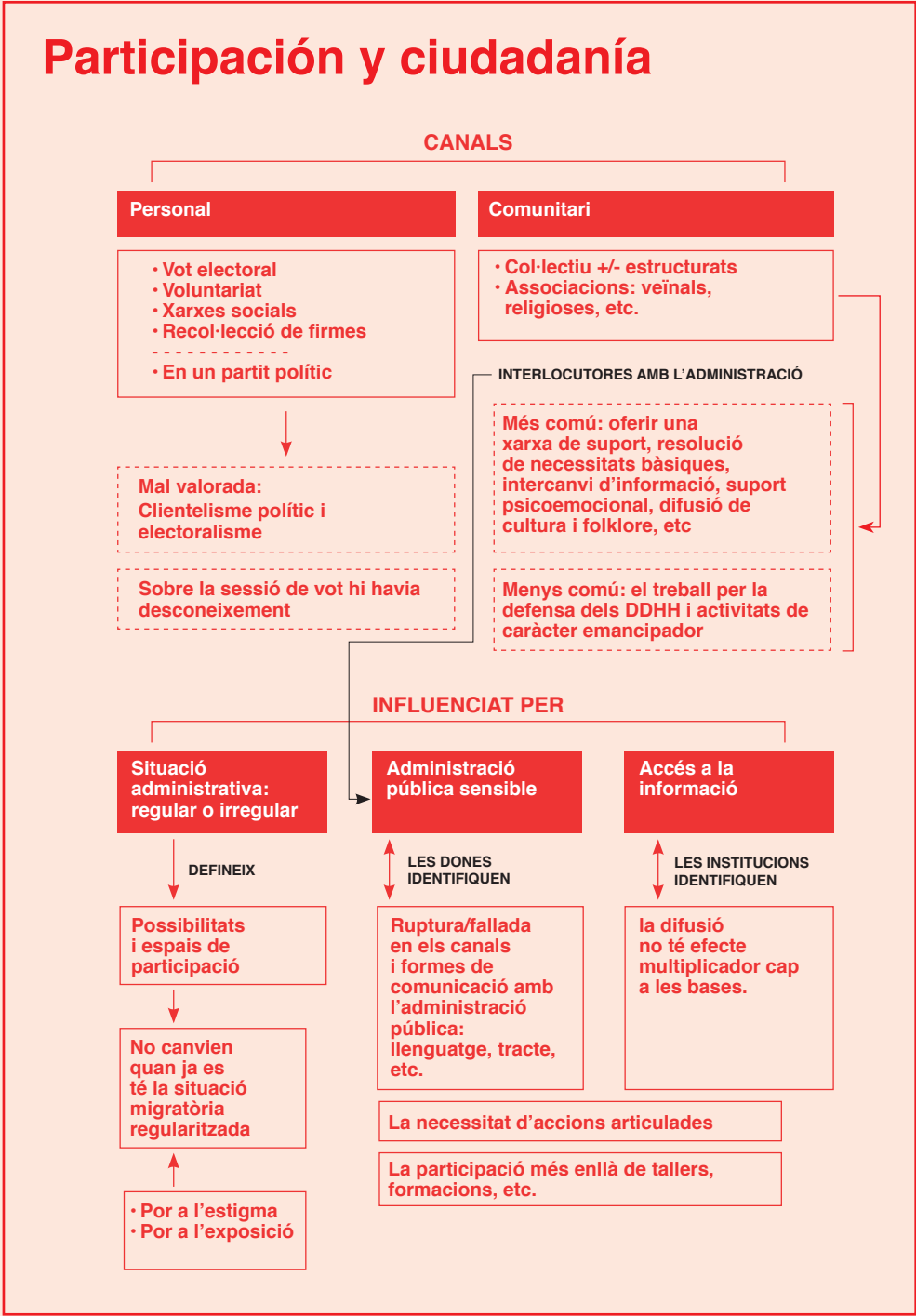
«Nosotros trabajamos de la mano con Marruecos, Nigeria y Mali. Casi todas las Asociaciones Latinas hasta la Asociación de China. Con todas las asociaciones de la isla tenemos un vínculo. El 5 de agosto vamos a tener una celebración religiosa. El 8 de marzo

del año pasado, las mujeres celebrado el Día de la Mujer haciendo una fiesta. Y el año que viene queremos hacerlo de nuevo» (Jaineba. Lideresa)

Quan les dones migrants s'empoderen i busquen col·lectivitzar-se per a combatre els cops de la vulneració de drets, es creen famílies més enllà del parentiu:

*«Cuando yo he llegado aquí en el 2009, veo que no había muchas mujeres. Las que estábamos aquí no estábamos juntas sino separadas. Entonces un día por la noche tuve un sueño y por la mañana se lo he contado a mi marido. Le he dicho que quiero juntar las mujeres de mi país para formar una asociación [...] una familia grande [...] Porque las mujeres necesitamos juntarnos porque somos inmigrantes aquí.»
(Awa. Lideresa)*

Figura. Mapa conceptual / Participació i ciutadania

AGENDA POLÍTICA

D. Agenda política de les dones

Com a desideràtum i a manera d'acord grupal, les participants s'insten a abandonar la queixa i el victimisme, adoptant una postura propositiva. També es proposen no ser reactives sinó veure amb compassió a aquells que discriminen per falta de mitjans, formació o per al diferent i el desconegut.

«Y de pronto estoy un poco de acuerdo contigo que caemos a veces en la victimización. Y todo esto también ha partido de muchas experiencias negativas que han causado dolor, que han causado heridas de injusticia, de rechazo. Entonces mi sueño es soltar esas cosas porque sucedieron en el pasado, soltarlas y transformarlas» (Isabel)

«Daniela es nuestra alerta para ayudarnos a identificar y no quedarnos en la victimización, sino en lo propositivo. Y también entonces como que eso que queramos construir juntas para hacer esa devolución a la sociedad, pues que tenga

*un matiz muy en clave de recomendarte, de visualizarnos de una forma no revictimizante»
(Mariana)*

Així, la conversa oscil·la entre vivències on la discriminació ha estat l'element central i les estratègies emprades en cada cas concret per a acabar amb dues postures que mantenen al grup dividit: la primera, una que mostra dolor enfront de la fredor, la discriminació i el judici de les persones locals i una altra que mostra compassió i empatia, sense negar la discriminació. Totes dues parts expressen una certa utopia en imaginar una integració total.

El més valuós que les dones han ressaltat que tenen és el temps, la informació i l'experiència vital enfront dels diners que és la moneda més important de canvi per al sistema. D'aquí neix la pretensió de valorar aquesta experiència, pal·liar la falta d'informació i teixir forces. Això podria pal·liar l'escepticisme cap als DDHH com a marc assolible i universal cap a les seves comunitats d'iguals. També permetria debatre sobre el que entenem per racisme, participació, discriminació, ciutadania, etc.

En definitiva, definir la realitat experimentada pel grup permet als seus membres situar-se en conceptes menys abstractes i consensuats. Aquesta base, juntament amb un respecte profund i un temps de dedicació al diàleg suficients motivat per la mateixa recerca, ha suposat l'abonament perfecte per a col·lectivitzar-se, reivindicar i cuidar-se. Per a tenir més visibilitat i veu en altres espais compartits amb persones locals i a evitar la solitud a altres dones que arriben a la ciutat.

El mateix procés de recerca, acció, participació juntament amb la força intrínseca de les dones s'ha materialitzat en el desig comú de formalitzar-se com un grup de suport mutu, d'acció ciutadana al servei d'altres dones migrants.

Segons imaginem, el col·lectiu és el lloc on recollir(-se) i on projectar(-se). Un lloc on la veu de les dones, la seva experiència acumulada, sigui el valor propi i la força transformadora (Ancarola, Manonelles, i Gasol, 2017).

Agenda Política

Les dones migrants es troben en situacions de vulnerabilitat i desconeixement en l'exercici dels seus drets.

- Teixir estratègies per a incidir políticament en l'obligació del compliment dels DDHH per part de les administracions de les illes, amb èmfasi en els drets que promouen millores en la salut i en la qualitat de vida.
- Acompanyament primerenc a les nouvingudes compartint l'experiència prèvia com a guia. Amb l'objectiu de brindar informació útil i pràctica a les companyes en processos indispensables com empadronar-se, aconseguir la targeta sanitària, l'accés a l'habitatge, a l'educació, tipus de residència i arrelament, i primers contactes.
- Realitzar acompanyaments a les diferents oficines i serveis públics per a ser altaveu i donar a conèixer els recursos existents per a les dones migrants, oferint informació veraç des d'un vincle de confiança que trenqui amb la por a, per tenir situació administrativa irregular.
- Generar una “biblioteca d'experiències i resistències”, com a font viva d'on aprendre a mitigar la violència institucional. Compartir sabers des de dones migrants per a dones migrants.

Agenda Política

Propiciar espais que permetin construir xarxes de cura i/o cura col·lectiva entre les dones

- Reivindicar un lloc de reunió apropiat, lliure de constriccions d'accés o de processos burocràtics que apaguen la força impulsora de les persones.
- Promoure espais d'expressió segurs per a garantir l'accés a la informació, la politització dels malestars, la col·lectivització, organització i mobilització.
- Acompanyar-se durant la concepció, el part i el puerperi en les diferents visites a l'hospital o centre de salut. Amb el propòsit de visibilitzar i reduir la violència obstètrica que experimenten, en grau més alt, les dones soles.
- Crear espais de contenció i suport emocional per a l'afrontament de les sensacions d'aïllament, por i solitud relacionats amb l'experiència migratòria i amb la situació administrativa.
- Facilitar processos per a aprendre a superar l'autovictimització i enfortir xarxes de suport.

Agenda Política

Consolidar processos formatius perquè les dones migrants coneguin els seus drets, recursos i mecanismes reals de participació ciutadana.

- Proporcionar trobades formatives per a dones migrants en relació amb els seus drets, per a tenir eines legals i estratègies enfront de situacions d'injustícia i vulneració de drets, especialment en la identificació de violències basades en gènere, en l'àmbit laboral, educatiu i sanitari.
- Facilitar espais formatius perquè les dones migrants que exerceix treball de llar, cures i en hostaleria tinguin eines per a identificar situacions de discriminació i puguin reconèixer i denunciar situacions d'abús, violència i coerció.
- Necessari comptar amb formacions en drets laborals en relació amb la condició emigrant. Es remarca com a indispensable que el lloc i l'atenció siguin un espai segur per a les víctimes d'abús i explotació laboral.
- Dissenyar recursos per a contribuir al flux d'informació per a ajudar a les persones i famílies amb intenció d'emigrar a les illes a manejar unes expectatives coherents amb la realitat, no idealitzades.
- Crear estratègies que afavoreixin l'accés a la informació i que permetin a les dones migrants comprendre com està organitzada l'administració pública, tant en l'àmbit autonòmic com municipal, la legislació vigent, i els recursos disponibles. Per a aquesta estratègia es proposa contextualitzar amb les experiències de vida i coneixement de les pròpies integrants del grup motor.

Agenda Política

Trencar els estereotips associats a les dones migrants.

- Accions de sensibilització que permetin fer valdre les seves capacitats, coneixements i formació tècnica i professional. Desconstruir la imatge generalitzada que es té de les dones migrants, plena d'estereotips negatius. Així com, afermar el reconeixement de la pluralitat i diversitat a l'interior del col·lectiu.
- Accions de sensibilització per a posar en evidència i desafiar la hipersexualització del cos de les dones migrants.

Propiciar espais que afavoreixin la convivència i la interculturalitat.

- Intercanvi de sabers i coneixements reprenent la dansa com a dispositiu de sensibilització, resistència i apoderament.
- Utilitzar el llenguatge artístic i estètic per a activitats de visibilització i sensibilització.
- Afavorir espais de trobada i diàleg intergeneracionals, on es possibiliti el reconeixement de famílies interculturals, transnacionals, diverses, etc.
- Es proposen la difusió d'iniciatives locals i espais per a acostar-se a la història local explorant les tradicions autòctones i els valors propis de l'illa com una manera de reconèixer que totes les cultures i tradicions són importants i aporten elements positius a la diversitat cultural.

«Son cosas pequeñas, pero pueden generar grandes resultados» (Camila)

06

Reptes i propostes

A partir dels testimonis sobre les experiències i propostes de les dones migrants i la visió i aportacions de les tècniques de l'ajuntament i d'entitats del territori que han participat en aquest diagnòstic, es presenten, una sèrie de reptes i propostes:

Administració local

- La dinamització d'un grup compost per dones migrants a la ciutat de Palma, per a ser acompanyades en el context a través de trobades segures, en el qual compartir les experiències, coneixement sobre recursos de la ciutat, documents rellevants, procediments i tràmits.
- Incorporar a l'administració treballadores de diverses cultures i orígens, per a garantir la proximitat cultural, superar els estigmes i proporcionar una informació més ajustada a les realitats i a les necessitats específiques de les dones migrants.
- Realitzar formacions al funcionariat i personal tècnic de l'administració pública i entitats socials sobre processos migratoris, diversitat cultural i la llei d'estrangeria.
- Desenvolupar iniciatives per a la població en general, enfocades al reconeixement dels drets que fomentin la dissolució dels estigmes i prejudicis sobre les dones migrants.
- Fomentar activitats, trobades i jornades per a promocionar el valor de la riquesa de la diversitat cultural i crear espais d'intercanvi real, apostant per una veritable interculturalitat a la ciutat de Palma.
- Adaptar els horaris dels recursos, activitats, trobades i iniciatives que es desenvolupen a la ciutat de palma, per a facilitar la participació de les dones migrades.
- Donar suport al desenvolupament i actualització de diagnòstics i informes on es contemplin dades quantitatives i qualitatives sobre la situació de les dones migrants a la ciutat de Palma. L'actual falta d'informació és un buit que afecta la visibilitat de la situació de les dones a la ciutat.

Associacions del TSAS

- Establir aliances per a treballar d'una forma més cooperativa cap a estratègies enfocades als drets de les dones migrants i establir mecanismes efectius per a compartir dades.
- Elaborar una guia i/o perfils en xarxes socials per a distribuir informació útil, senzilla i estratègica que faciliti l'accés als diferents recursos de la ciutat. És necessari comunicar en diversos idiomes per a assegurar el seu abast.
- Facilitar espais de trobades per a les dones que eviti les dificultats burocràtiques d'accés a locals o sales i enforteixi el vincle entre elles. Tenir un lloc de reunió és indispensable per a contribuir a un moviment feminista no-blanc que contempli la diversitat cultural i reivindicacions específiques. Així mateix, alleugeriria el sentiment de por a la no vinculació i absència de xarxes de suport.
- Realitzar formacions, xerrades, exposicions i altres activitats que es considerin oportunes per a acostar a la població general les cadenes globals de cures i les conseqüències sobre la salut i els afectes de dones que migren des del sud global.
- Incorporar a les dones líders en els projectes interculturals amb l'oportunitat de ser contractades, evitant que les seves col·laboracions siguin merament estratègiques i des de la voluntariat.
- Contemplar la conciliació en totes les accions i oferir un espai de suport en la criança perquè les dones puguin participar en les activitats ofertes per les entitats.
- Contribuir a la creació d'espais de debat i treball cooperatiu per a tractar temes relacionats amb: models d'atenció, la qualitat de la informació facilitada i els seus canals, la possibilitat d'establir estratègies de col·laboració entre dones col·lectivitzades i entitats, etc.
- Establir espais de trobada o canals de comunicació directa per a atendre les propostes, reivindicacions i reclams de les dones migrants i desplegar així, una agenda d'incidència política unificada.

Reflexiones finales i conclusions

1. La llei d'estrangeria condiona en la majoria dels àmbits la vida de les dones migrants, ja que no poden accedir a un contracte de treball i es veuen obligades a treballar en l'economia submergida.
2. L'empadronament és una barrera per a l'accés als drets bàsics com són sanitat o escolarització, entre altres. Les traves burocràtiques i la falta d'informació ho converteixen en un mecanisme d'extorsió, assetjament i explotació econòmica.
3. Les dones es veuen atrapades en un circuit ardu i tediós per a aconseguir complir amb els tràmits necessaris per a aconseguir una situació administrativa regular. La possibilitat de perdre-la genera preocupació, confusió i angoixa permanent a les dones i les seves famílies.
4. La falta d'un contracte laboral repercuteix en condicions laborals d'explotació. Les dones que treballen d'internes o en restauració denuncien situacions de desprotecció i impossibilitat per a la conciliació familiar i participació en espais col·lectius.
5. La dificultat d'accés a l'habitatge és una de les principals barreres per a desenvolupar un projecte de vida digne i segur.
6. Les xarxes de suport informal entre les dones són fonamentals per a la salut socioemocional, així com la col·lectivització del malestar i la posada en comú de la vulneració de drets.
7. Les dones estan sent travessades per múltiples eixos d'opressió. És necessari continuar consolidant espais de diàleg i reflexió feminista per a comprendre que aquestes opressions són sistèmiques i que estan en intersecció.

8. La situació administrativa condiciona els llocs i forma de participació, ja que existeix confusió i pors relacionades amb la llibertat d'expressió, aquesta situació condueix a vegades a l'aïllament, la solitud no desitjada i situacions de major vulnerabilitat.
9. Les dones migrants o racialitzades no-blanques gaire bé no estan representades en les entitats socials i, per tant, la diversitat també es dilueix en els espais de participació política.
10. Si bé la grandària de la mostra és soci-demogràficament representativa de les nacionalitats extracomunitàries amb major presència a la ciutat de Palma, va haver-hi poca presència del col·lectiu de dones africanes, tant subsaharianes com magrebines, a més no va haver-hi cap participant del col·lectiu de dones asiàtiques. És probable que hagi existit un biaix de convocatòria, tant en els canals de difusió com en el llenguatge utilitzat. Es planteja la necessitat d'un diagnòstic sobre la seva participació en espais associatius i d'incidència social, i que abordi les realitats i vulneracions específiques per a aquest col·lectiu.
11. La triple jornada constitueix un problema per a les dones. Vam poder constatar amb les participants de Mali i el Senegal, que atendre una jornada laboral extensa i extenuant en temporada turística en l'hostaleria, sumat a tasques domèstiques i de cures, i addicionalment, el treball com líders amb una important implicació emocional en les seves associacions. Tot això es tradueix en la impossibilitat de poder participar en nous espais de trobada presencials. Reiterem la importància de continuar reivindicant cures col·lectives i comunitàries, i polítiques que afavoreixin la conciliació laboral i la corresponsabilitat.

Aquest diagnòstic ha mostrat, amb força, com la crisi de presència actual (Fernández-Savater 2011) a la qual s'enfronta la societat global necessita reconnectar amb l'essència de la vida per a poder reconèixer-se en els mateixos dolors, en les mateixes potencialitats.

Tal com es descrivia al principi d'aquest informe, les institucions estan erosionades, l'alta burocratització, l'opacitat de la informació i l'elevada pressió que suporta la mateixa maquinària deixa a les seves treballadores amb baixes possibilitats de maniobra, connectades a una apatia que limita les trobades amb aquest altre. Amb les altres, en aquest cas.

En aquest escenari, les dones han dibuixat un lloc des del qual reconèixer-se entre elles i poder ser referents per a unes altres. Han traspassat la imposició d'una vivència individual per a començar a parlar en plural reivindicant el lema de la segona ona del feminisme "el personal és polític". Des d'aquí, les dones cerquen assegurar-se una experiència dels seus drets més amable, més propositiva, més creativa. En definitiva, una cadena de contenció i expressió col·lectiva.

Bibliografia

- Acosta González, Elaine. 2013. «Mujeres Migrantes Cuidadoras En Flujos Migratorios Sur-Sur y Sur-Norte: Expectativas, Experiencias y Valoraciones.» *Polis (Santiago)* 12(35):35–62.
- Aguirre, Estela y Beatriz Ranea. 2020. *Mujer Inmigrante y Empleo de Hogar: Situación Actual, Retos y Propuestas*. Madrid.
- Amnistía Internacional. 2023. *Informe 2022/23. La Situación de Los Derechos Humanos En El Mundo*. Londres: Peter Benenson House.
- Ancarola, Nora, Laia Manonelles, y Daniel Gasol. 2017. *Políticas Del Malestar. Derecho a La Angustia. El Arte y Los Procesos Creativos Como Instrumento Para Canalizar El Malestar*. Barcelona: Rayo Verde.
- Basaglia, F. 1970. «La Institución de La Violencia.» Pp. 129–69 in *La institución negada. Informe de un hospital psiquiátrico*, edited by F. Basaglia, J. Pomar, R. García, A. Serós, y L. Torrent. Buenos: Barral.
- Bauzá, Lluç, Mireia Guillón-Solà, y Patricia Arcía-Pazo. 2022. *Ser Dona Migrant i Viure a Son*
- Gotleu Durant La COVID-19*. Palma de Mallorca.
- Bettio, F., A. Simonazzi, y P. Villa. 2006. «Change in Care Regimes y Female Migration: The ‘care Drain’ in the Mediterranean.» *Journal of European Social Policy* 16(3):271–85.
- Butler, Judith. 2004. *Precarious Life: The Powers of Mourning y Violence*. Londres: Verso.
- Butler, Judith. 2017. *Cuerpos Aliados y Lucha Política: Hacia Una Teoría Performativa de La Asamblea*. Bogotá: Espasa.
- Cañada, E. 2015. *Las Que Limpian Los Hoteles. Historias Ocultas de Precariedad Laboral*. Barcelona: Icaria.
- Cañada, Ernest. 2017. «Un Turismo Sostenido Por La Precariedad Laboral.» *Papeles de Relaciones Ecosociales y Cambio Global* 140:65–73.
- Carbonero, M. A., Thomàs Vanrell, C., Abril Hervás, D., Bouza Bañobre, S., Gómez Garrido, M., & Nadal Amengua, I. (2021). *Essentials, Però Sobre-carregades: Impactes Desiguals De La Pandèmia En La Vida De Les Dones A Balears* (1ra ed.).

Observatori Social De Les Illes Balears (OSIB-UIB).

Castel, Robert. 2004. «Encuadre de La Exclusión.» Pp. 55–86 in *La exclusión: bordeando sus fronteras*, edited by Gedisa. Barcelona.

Castel, Robert. 2010. «La Exclusión, Una Noción Tramposa.» Pp. 257–71 in *El ascenso de las incertidumbres. Trabajo, protecciones, estatuto del individuo*. Buenos Aires: Fondo de cultura económica de Argentina.

CooperAcció y La Directa. 2020. *Conversatorio Cuidar, Migrar, Cuidar: Cadenas Globales de Cuidados y Extractivismo*. Cataluña: Cooperacció i La Directa.

Cowper Roggen, A., Sensini, G., Garcia-Alix, B., & Cowper Roggen, T. G. (2023). Entre cuatro paredes. Investigación sobre la situación de mujeres empleadas como cuidadoras en régimen interno en la isla de Ibiza. Conselleria Presidència Funció Pública i Igualtat. Institut Balear De La Dona (IBDona). <https://www.caib.es/govern/rest/arxiu/5731839>

Croft, John y Elanta Vivienne. n.d. *Dragon Dreaming En Acción*. Australia: Gaia Foundation.

Davis, Angela Y. 2005. *Mujeres, Raza y Clase*. Madrid: Akal ediciones.

Dussel, E. 1973. *Para Una Ética de La Liberación Latinoamericana*. Buenos Aires: Siglo XXI.

Esguerra, Camila. 2019. «Etnografía, Acción Feminista y Cuidado: Una Reflexión Personal Mínima.» *Antípoda. Revista de Antropología y Arqueología* 35:91–111.

Esguerra, Camila, Ivette Sepúlveda, y Friederike Fleischer. 2018. *Se Nos va El Cuidado, Se Nos va La Vida: Migración, Destierro, Desplazamiento y Cuidado En Colombia Documentos de Política*. Bogotá.

Estrach, Núria. 2001. «La Máscara Del Multiculturalismo.» *Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales* 94(104).

Federici, Silvia. 2017. *Calibán y La Bruja. Mujeres, Cuerpo y Acumulación Originaria*. Madrid: Traficantes de sueños.

Fernández-Savater, A. 2011. «Crisis de La Presencia. Una Lectura de Tiquun.»

Ferragut, Clara, Alfonso López, Isabel Nadal, y Marina Rodríguez. 2023. *Una Aproximació a La Realitat de Les Dones En Situació d'exclusió Residencial a Mallorca: Detecció de Violències Masclistes i Identificació de*

Barreres per a La Intervenció.
Palma de Mallorca.

Freire, Paulo. 2005. *Pedagogía Del Oprimido*. Buenos Aires: Siglo veintiuno editores.

Fundación Foessa. 2022. *Evolución de La Cohesión Social y Consecuencias de La Covid19 En España*. Madrid.

García-Pazo, P., Guillén-Solà, M., Santos-Sopena, O. O., García-Avelló, M., & Bauzá-Amen-gual, M. de Ll. (2022). The impact of COVID-19 on migrant women in son Gotleu (Palma) and the development of outreach tools to improve health and social care. *Journal of Advanced Nursing*. <https://doi.org/10.1111/jan.15169>

González, Carmen. 2005. «¿Qué Ofrece España a Los Inmigrantes? Factores de Atracción de La Inmigración.» *Panorama Social* 2:102–24.

Gutiérrez, José Manuel, Jenny Romero, Roberto Arias, y Xavier Briones. 2020. «Migración: Contexto, Impacto y Desafío. Una Reflexión Teórica.» *Revista de Ciencias Sociales* 26(2):299–313.

Hernández, Virginia María, Laura Ramos, y Inmaculada González. 2019. «La Participación de Las Mujeres Negras Africanas En Sevilla.» *Odisea. Revista de Estudios Migratorios* 1–30:339–46.

Herrera, Erika. 2018. «El Espacio, El Tiempo y El Racismo En Las Perspectivas Decoloniales: Apuntes Para Descolonizar Los Estudios Sobre Migración Internacional.» *Inter Disciplina* 6(16).

Hochschild, Arlie. 2000. «Global Care Chains y Emotional Surplus Value.» in *On The Edge: Living with Global Capitalism*. Londres: Jonathan Cape.

Jirón, Paola y Zunino Singh. 2017. «Movilidad Urbana y Género: Experiencias Latinoamericanas.» *Revista Transporte y Territorio* (16):1–8.

Macy, Joanna y Molly Young Brown. 2003. *Nuestra Vida Como Gaia*. Bilbao: Desclée de Brouwer.

Milano, Valentina y María Antonia Carbonero. 2021. *L'acollida de Migrants En Situació Irregular a Les Illes Balears*. Palma de Mallorca.

Miró Bonet, M., & González Valencia, A. (2022, February 22). Mamigra | Salud & Migración. <https://mamigra.uib.es/>

Monguí, Mónica, Pierina Cáceres, y Ainoha Ezquiaga. 2022. *Libro Blanco Sobre La Situación de Las Mujeres Inmigrantes En El Sector Del Trabajo Del Hogar y Los Cuidados En España*. Madrid.

OIM. 2022. *Informe Sobre Las Migraciones En Mundo 2022*. edited by M. y A. T. McAuliffe. Ginebra: Organización Internacional para las Migraciones (OIM).

OSIB. 2021. «Observatori Social de Les Illes Balears.» *Moviment Migratori a Balears*. Consultado en agosto 21, 2023 (<https://osib.uib.cat/Barometre-social/Poblacio-i-context/Moviment-migratori/>).

Penya i Guilarte, Mariona y Laura Maranillo-Castillo. 2022. «Invisibles, Vulnerables, Pero Resilientes: Mujeres Migrantes En Situación de Sinhogarismo y Estrategias de Supervivencia Femeninas.» *Feminismo/S* (40):305–35.

Pérez, Maria. 2018. «Cuando Las Mujeres Son Pobres y Migrantes Se Crea La Tormenta Perfecta Para Un Sistema de Explotación.» *Eldiario.Es*, Octubre 8.

Piñeyro, Magdalena. 2017. ««Somos Menos Que Personas»: El Caso de Las Mujeres Migrantes En Situación Irregular, Madres de Menores de Nacionalidad Española, En La Isla de Tenerife.» *Astrolabio. Revista Internacional de Filosofía* 19:307–22.

Terra Ferida. 2023. «Terra Ferida.» Consultado en agosto 4, 2023 (<https://terraferida.cat/>).

Thomas, S., Flynn, D., Bennett, S., Danquah, S., Black, R., Adger, N., Arnell, N., Dercon, S., Geddes, A., & Thomas, D. (2011). *Migration and Global Environmental Change: future Challenges and Opportunities*. Government Office for Science, Government of the United Kingdom. <https://assets.publishing.service.gov.uk/media/5a74b18840f0b61df4777b6c/11-1116-migration-and-global-environmental-change.pdf>

Torcal, Mariano, José Ramón Montero, y Jan Teorell. 2006. «La Participación Política En España: Modos y Niveles En Perspectiva Comparada.» *Revista de Estudios Políticos* (2006):7–41.

Veredas Muñoz, Sonia. 1999. «Procesos de Construcción de Identidad Entre La Población Inmigrante.» *Papers. Revista de Sociologia* 57:113–29.

Yo si sanidad universal. 2023. «Yo Sí Sanidad Universal.» Consultado en agosto 21, 2023 (<https://yosisanidaduniversal.net/>).

Alianza por la
Solidaridad

act:onaid

Transformando el mundo

Síguenos en

